

REGIONALNE EKONOMSKE NERAVNOTEŽE U EU

Anić, Mia

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:145:067583>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-24**

Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Sveučilišni diplomski studij Menadžment

Mia Anić

REGIONALNE EKONOMSKE NERAVNOTEŽE U EU

Diplomski rad

Osijek, 2023.

Sveučilište Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Sveučilišni diplomski studij Menadžment

Mia Anić

REGIONALNE EKONOMSKE NERAVNOTEŽE U EU

Diplomski rad

Kolegij: Regionalna ekonomija

JMBAG: 0010218683

e-mail: manic1@efos.hr

Mentor: Izv.prof.dr.sc. Nataša Drvenkar

Osijek, 2023.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Economics and Business in Osijek
University Graduate Study Management

Mia Anić

REGIONAL ECONOMIC IMBALANCES IN THE EU

Graduate paper

Osijek, 2023.

IZJAVA

O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI, PRAVU PRIJENOSA INTELJEKTUALNOG VLASNIŠTVA, SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je diplomski (navesti vrstu rada: završni / diplomski / specijalistički / doktorski) rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moj rad u institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, NN 119/2022).
4. izjavljujem da sam autor/autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan sa dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice: Mia Anić

JMBAG: 0010218683

OIB: 82843527313

e-mail za kontakt: miaanic89@gmail.com

Naziv studija: Diplomski studij smjer Menadžment

Naslov rada: Regionalne ekonomske neravnoteže u EU

Mentor/mentorica rada: Izv.prof.dr.sc. Nataša Drvenkar

U Osijeku, 2023. godine

Potpis

Regionalne ekonomske neravnoteže u EU

SAŽETAK

Kroz rad se pokušava ponuditi novi pristup društvenoj nejednakosti, fokusirajući se na nejednakost u dohotku i bogatstvu te odnos između nejednakosti u dohotku i nejednakosti u bogatstvu. Uz teorijski pristup analizira se regionalna nejednakost na razini Europske unije. U ovom radu se obradila problematika regionalne nejednakosti u posttranzicijskim zemljama EU. Podaci u radu dokazuju da se nejednakost u Europi tijekom tranzicije na tržišna gospodarstva povećala znatno više nego što se mislilo. Nejednakost bogatstva u nekim bivšim komunističkim zemljama eksplodirala je i dosegla najviše razine u Europi, dok je nekoliko drugih doseglo razine u zrelim kapitalističkim gospodarstvima.

Ključne riječi: neravnoteže, regije, Europska unija

ABSTRACT

The paper attempts to offer a new approach to social inequality by focusing on income and wealth inequality and the relationship between income and wealth inequality. A theoretical approach is used to analyze regional inequality at the European Union level. This paper addresses the issue of regional inequality in EU countries after transition. The data in the paper show that inequality in Europe has increased significantly more than previously thought during the transition to market economies. Wealth inequality in some former communist countries has exploded, reaching the highest levels in Europe, while some other countries have reached the levels of mature capitalist economies.

Keywords: imbalances, regions, European Union

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. METODOLOGIJA RADA	3
2.1. Predmet i cilj rada	3
2.2. Metode istraživanja i izvori podataka	3
2.3. Struktura rada.....	4
3. REGIONALNA POLITIKA EU: TEORIJA I PERSPEKTIVE	5
3.1. Koncept eurozone	5
3.2. Ekonomski rast Europske unije	7
3.3. Pojam europskih direktiva za razvoj	10
3.4. Pojam europskih razvojnih inicijativa	11
3.5. Učinci europskih direktiva i razvojnih inicijativa	12
3.6. Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD)	13
4. REGIONALNE EKONOMSKE NERAVNOTEŽE	17
4.1. Uzroci regionalnih ekonomskih neravnoteža.....	17
4.1.1. Lorenzova krivulja	20
4.1.2. Gini koeficijent.....	24
4.1.3. Kvintilni omjer dohotka.....	25
4.2. Pokazatelji regionalnih ekonomskih neravnoteža	26
4.2.1. Analiza pomoću bruto domaćeg proizvoda po stanovniku	27
4.2.2. Kretanje BDP-a po regijama	28
4.2.3. Kretanje BDP-a p/c po regijama	29
4.2.4. Analiza pomoću bruto nacionalnog dohotka po stanovniku	30
4.3. Postupak u slučaju makroekonomske neravnoteže	32
5. USPOREDBA EKONOMSKIH NERAVNOTEŽA U POSTTRANZICIJSKIM ZEMLJAMA ČLANICAMA EU	37
5.1. Ključni ekonomski, institucionalni i društveni pokazatelji	38
5.2. Trend konvergencije posttranzicijskih zemalja članica EU	39
6. ZAKLJUČAK	43
LITERATURA	43
TABLICA SLIKA	47

1. UVOD

Regionalne ekonomske neravnoteže unutar Europske unije (u nastavku: EU) predstavljaju konstantan izazov od njenog osnivanja. Iako je glavni cilj EU promicanje kohezije i konvergencije među svojim članicama, značajne razlike u ekonomskom razvoju, prosperitetu i životnom standardu i dalje postoje među regijama. Ovi dispariteti često su rezultat kombinacije povijesnih, geografskih, društvenih i političkih čimbenika. Neki od ključnih aspekata regionalnih ekonomskih neravnoteža u EU. Povijesni kontekst: Mnoge od današnjih regionalnih ekonomskih neravnoteža imaju korijene u povijesnim disparitetima koji su postojali prije osnivanja EU. Neke regije su imale razvijeniju industriju, infrastrukturu i ekonomske strukture, dok su druge zaostajale zbog različitih povijesnih čimbenika poput kolonizacije, industrijalizacije i geografskih ograničenja. Geografski čimbenici: Geografska raspodjela resursa, klimatski uvjeti i pristup mrežama prijevoza igraju ključnu ulogu u regionalnim neravnotežama. Regije s povoljnim uvjetima za poljoprivredu, prirodne resurse ili strateške lokacije obično imaju ekonomske prednosti u odnosu na druge. Industrijske strukture: Razvoj i specijalizacija industrija variraju među regijama. Neke regije su uspješno prešle na visokotehnološke i znanstveno-znanstvene ekonomije, dok se druge još uvijek oslanjaju na tradicionalne sektore poput poljoprivrede, rudarstva ili proizvodnje, što može utjecati na njihov potencijal za ekonomski rast. Investicije i infrastruktura: Dispariteti u javnim i privatnim investicijama u infrastrukturi, obrazovanju, zdravstvenoj skrbi i istraživanju i razvoju mogu rezultirati različitim razinama ljudskog kapitala i produktivnosti među regijama. Nedostatna infrastruktura koči ekonomski razvoj i može dovesti do "odljeva mozgova" jer vješti pojedinci traže prilike drugdje. Pokretljivost radne snage: Slobodno kretanje radne snage unutar EU-a osmišljeno je kako bi se ublažile regionalne neravnoteže omogućavajući ljudima da se presele na područja s boljim ekonomskim izgledima. Međutim, jezične barijere, kulturne razlike i društvene veze mogu ometati pokretljivost radne snage, što smanjuje učinkovitost ove strategije. Politike i mehanizmi financiranja: EU provodi različite politike i mehanizme financiranja kako bi se nosila s regionalnim neravnotežama. Kohezijska politika, strukturni fondovi i programi ulaganja imaju za cilj podržati manje razvijene regije putem financijske pomoći, infrastrukturnih projekata i izgradnje kapaciteta.

Inovacije i poduzetništvo: Regije s snažnim inovacijskim ekosustavima i poduzetničkom kulturom obično privlače investicije, stvaraju poslove i potiču ekonomski rast. Međutim, nisu sve regije jednako sposobne u tom smislu, što doprinosi ekonomskim disparitetima. Podjela između urbanih i ruralnih područja: U mnogim zemljama primjetan je ekonomski jaz između urbanih i ruralnih područja. Urbani centri obično imaju bolju infrastrukturu, prilike za zaposlenje i pristup uslugama, dok ruralna područja suočavaju se s izazovima vezanim uz poljoprivredu, depopulaciju i ograničene mogućnosti zapošljavanja. Globalizacija i trgovina: Utjecaj globalizacije i međunarodne trgovine može različito utjecati na regije. Dok neke regije mogu imati koristi od povećane trgovine i stranih investicija, druge se možda teže natječu na globalnim tržištima, što dovodi do ekonomskih neravnoteža. Izazovi nakon tranzicije: Proširenje EU-a na uključivanje bivših zemalja Istočnog bloka donijelo je ekonomske neravnoteže između tih zemalja i već uspostavljenih zapadnih članica. Prijelaz s planskih ekonomija na tržišno usmjerene sustave predstavljao je značajne izazove za neke regije.

Rješavanje regionalnih ekonomskih neravnoteža u EU zahtijeva složen i kontinuiran napor. Politike treba oblikovati uz duboko razumijevanje jedinstvenih izazova s kojima se suočavaju različite regije. Održavanje ravnoteže između potrebe za regionalnim razvojem i načela ujedinjene EU predstavlja stalni izazov, zahtijevajući suradnju, ulaganja i prilagodljivost kako bi se stvorio pravedniji ekonomski krajolik među članicama.

2. METODOLOGIJA RADA

U poglavlju metodologija rada objasnit će se postupci koji su korišteni prilikom izrade diplomskog rada kako bi se došlo do spoznaja vezanih uz temu rada, odnosno spoznaja o regionalnim ekonomskim neravnotežama u Europskoj uniji, te će se zatim navesti predmet i cilj rada, kao i metode koje su korištene pri izradi, te izvori podataka i struktura rada.

2.1. Predmet i cilj rada

Predmet ovog diplomskog rada jest regionalna nejednakost na razini Europske unije, odnosno na primjeru posttranzicijskih zemalja, dok je cilj rada proučiti i objasniti pojam regionalne ekonomske neravnoteže, zatim njezine uzroke i pokazatelje, te analizirati i usporediti ekonomske neravnoteže u posttranzicijskim zemljama.

Kroz rad će se prvo teorijski obraditi tematika vezana uz ekonomske neravnoteže, a potom će se kroz sljedeće pokazatelje analizirati stanje nejednakosti na razini EU. Ovaj rad pokušava ponuditi novi pristup društvenoj nejednakosti, fokusirajući se na nejednakost u dohotku i bogatstvu te odnos između nejednakosti u dohotku i nejednakosti u bogatstvu. Uz teorijski pristup analizira se regionalna nejednakost na razini Europske unije.

Analiza nejednakosti na razini EU-a relevantna je za bolje utvrđivanje najbolje razine vlasti za rješavanje nejednakosti dohotka na razini Unije. Kada je glavni izvor nejednakosti unutar zemalja, uloga nadnacionalnih vlasti je koordinacija i utjecaj na tržišne ili porezne politike s velikim potencijalom za smanjenje nejednakosti unutar zemlje.

Kako bi se smanjila nejednakost između zemalja koja proizlazi iz različitih polazišta, uloga EU-a uglavnom je ojačati politike konvergencije ili mehanizme redistribucije, kao što su kohezijske politike EU-a. U tom smislu, kreatori politika EU-a moraju biti svjesni utjecaja integracije u EU na prihod socio-ekonomskih skupina na razini EU-a, zemlje i podnacionalnoj razini.

2.2. Metode istraživanja i izvori podataka

U ovom radu koristiti će se uobičajene znanstvene metode. Metode korištene u radu su: metoda analize kako bi se pokušalo detaljnije izučiti sam predmet istraživanja i opisati ga pomoću metode

deskripcije, a za što je poslužila metoda dedukcije, kompilacije i kompracije. Tim više jer je izučavanje regionalnih ekonomskih neravnoteža izuzetno zahtjevno i specifično pa je metoda sinteze bila isto tako zahtjevna. Korištene metode omogućile su analizu predmeta istraživanja ovog rada i njezinu što sustavnije i bolje objašnjenje. Podaci korišteni u radu prikupljeni su sekundarno putem interneta, te iz raznih knjiga, internetskih stranica, izvješća, članaka i sl. Podaci su prikupljeni istraživanjem odgovarajuće raspoložive literature.

2.3. Struktura rada

Prvo poglavlje je uvod u kojem se daje podloga za sljedeća poglavlja. Drugo poglavlje obrađuje regionalnu politiku te temeljne mehanizme i organizacije za regionalni rast i razvoj Europske unije. Treće poglavlje teorijski objašnjava ekonomske neravnoteže te definira uzroke, pokazatelje te postupke rješavanja makroekonomskih neravnoteža. Četvrto poglavlje analizira stanje ekonomske nejednakosti u posttranzicijskim zemljama Europske unije. Posljednje poglavlje je zaključak, nakon kojega slijedi popis izvora korištenih u izradi ovoga rada kao i popis tablica slika.

3. REGIONALNA POLITIKA EU: TEORIJA I PERSPEKTIVE

Regionalna politika Europske unije usmjerena je na ulaganje na lokalnoj, užoj, razini te je namijenjena svim regijama i svim gradovima zemalja članica EU. Regionalna politika EU određenim mjerama pokušava potaknuti gospodarski rast i razvoj, povećati broj zaposlenih osoba, te strateškim ulaganjima poboljšati kvalitetu života. Slabije razvijene regije profitiraju od takve vrste politike i solidarnosti EU-a jer im pruža nove prilike i otvara vrata najvećeg tržišta na svijetu.

3.1. Koncept eurozone

Eurozona ili, drugim riječima europodručje, područje je koje, najjednostavnije rečeno, obuhvaća sve zemlje koje koriste euro kao svoju primarnu valutu. Od ukupnih 27 zemalja članica Europske unije, njih 20 se smatra eurozonom, dok preostalih 7 zemalja članica i dalje koristi svoje nacionalne valute. Pošto je eurozona područje koje obuhvaća zemlje s istom valutom, drugi izraz koji se koristi za taj pojam je valutno područje. Valutna područja javljaju se u više oblika koja su u ovom poglavlju definirana. Prvo se navodi optimalno valutno područje sa stacionarnim očekivanjima. Objavio ga je Mundell 1961. godine, a ekonomisti su ga najviše citirali. Ovdje se smatra da asimetrični šokovi potkopavaju realnu ekonomiju, ako su isti previše važni i ne mogu se kontrolirati, režim s promjenjivim tečajevima smatra se boljim, jer globalna monetarna politika (kamatne stope) neće biti prilagođena određenoj situaciji svake konstitutivne regije. Za uspješnosti valutnog područja najčešće se navode četiri glavna kriterija. Prvi je mobilnost radne snage (primjerice integrirano tržište rada za domaće i inozemne države koje omogućuje slobodno kretanje radne snage, a to posljedično traži mogućnost fizičkog putovanja za koje je potrebno imati vizu ili određene radničke beneficije). Sljedeći je slobodno kretanje bez ikakvih kulturnih prepreka kao što je nepoznavanje stranog jezika te institucionalni aranžmani poput prijenosa mirovina na regionalnoj razini. Nadalje je bitno osigurati kapitalnu mobilnost i fleksibilnost cijena te plaća u cijeloj regiji, što se radi na način da se na temelju ponude i potražnje automatski raspoređuje novac gdje je potreban. Takvo što u stvarnosti nije izvedivo u većini slučajeva, između ostalog i radi nefleksibilnosti plaća. Međutim, prema Faulendu i Šošiću (2010) sama trgovina među članicama eurozone veća je od međunarodne, što potvrđuju i empirijske analize „učinka eura“, donoseći rezultate o povećanju trgovine za 5 do 15% kod zemalja koje su prihvatile euro. Zadnji kriterij za

uspješnost valutnog područja je sustav podjele rizika koji djeluje kao mehanizam za preraspodjelu novca na područja ili sektore na koja su negativno utjecale prva dva kriterija. Funkcionira na način da se vrši preraspodjela oporezivanja na nerazvijenije dijelove zemlje ili regije, a istu je teško provesti jer se imućnije regije ne odriču lako vlastitih prihoda. Dodatni predloženi kriteriji su diverzifikacija proizvodnje, homogene preferencije i zajedništvo sudbine. Kunovac i Pavić (2017) navode da, teoretski, Europa ima klauzulu o zabrani spašavanja u „Paktu stabilnosti i rasta“, što znači da fiskalni transferi nisu dopušteni. Tijekom krize u eurozoni 2010. godine (u svezi s državnim dugom) klauzula o zabrani spašavanja de facto je napuštena u travnju 2010. Naknadna teorijska analiza sugerirala je da je to uvijek bilo nerealno očekivanje. Zemlje članice EU imaju slične poslovne cikluse. Mundell (1961) tvrdi da kada jedna zemlja doživi procvat ili recesiju, vjerojatno će je slijediti i druge zemlje u uniji. To omogućava zajedničkoj središnjoj banci da promiče rast usporavanja i da zaustavi inflaciju u procvatu. Suprotno tome, kada zemlje u valutnoj uniji nemaju slične poslovne cikluse, tada se optimalna monetarna politika može razići, a sudionici unije mogu pogoršati zajedničku središnju banku.

Nadalje, sljedeće je optimalno valutno područje s međunarodnom podjelom rizika. Ovdje Mundell pokušava modelirati kako će neizvjesnost deviznog tečaja ometati ekonomiju; ovaj se model rjeđe navodi. Kejnzijski ekonomisti tvrde da je fiskalni poticaj u obliku deficitarne potrošnje najmoćnija metoda borbe protiv nezaposlenosti tijekom zamke likvidnosti. Takav poticaj možda neće biti moguć ako državama u monetarnoj uniji nije dopušteno pokrenuti dovoljan deficit. Postkejnzijska teorija neokartalizma drži da trošenje vladinog deficita stvara novac, da je sposobnost ispisa novca ključna za sposobnost države da raspolaže resursima te da su, kako Rohatinski (2010) navodi, „novac i monetarna politika zamršeno povezani s političkom suverenosti i fiskalnom vlašću“. Obje ove kritike smatraju da su transakcijske koristi zajedničke valute neznatne u usporedbi s tim nedostacima i općenito stavljaju manje naglaska na transakcijsku funkciju novca (sredstvo razmjene), a veći naglasak na njegovu upotrebu kao obračunsku jedinicu. U prvom Mundellovom modelu države sve uvjete smatraju dobrima, ali pod pretpostavkom da imaju odgovarajuće informacije o samom modelu, onda same mogu prosuditi da li je model isplativ za njih kao državu. Međutim, drugi model pretpostavlja fiksne kriterije i uvjete ulaska u eurozonu što ne ostavlja puno izbora novim članicama.

Optimalna valutna zona (OCA¹) je koncept koji je uveo Robert Alexander Mundell 1961. godine. Upravo je taj koncept potaknuo stvaranje eurozone kao jedinstvenog valutnog područja. U svom nastanku, OCA je, kako Šošić (2012) navodi, uveden kao pokušaj rješavanja međunarodnog nejednakosti sustava uzrokovanog sustavom fiksnog tečaja. Kao primjer u nastavku rada, uzeti će se interakcija na tržištu robe. Ako bi se OCA kriteriji primjenjivali prije formiranja valutne unije, tada bi mnoge zemlje mogle pokazati mali obim trgovine i nisku integraciju na tržište, što znači da OCA kriteriji nisu ispunjeni. Dakle, valutna unija možda neće nastati na temelju tih trenutnih karakteristika. Međutim, Kunovac i Pavić (2017) navode ako bi se valutna unija ionako uspostavila, njegove države članice trgovala bi toliko više da bi na kraju zadovoljili OCA kriterije. Ova logika sugerira da OCA kriteriji mogu biti samoispunjavajući. Nadalje, veća integracija u okviru projekta OCA mogla bi poboljšati i ostale kriterije OCA. Primjerice, ako su tržišta robe bolje povezana, šokovi će se brže prenositi unutar OCA-a i osjećat će se simetričnije. Međutim, pri analiziranju samoispunjavajućeg argumenta treba biti oprezan. Prvo, učinak samoispunjenja možda neće biti značajan. Prema nedavnom istraživanju Richarda Baldwina, trgovinskog ekonomista na Diplomskom institutu međunarodnih studija u Ženevi, poticaj trgovine unutar eurozone iz jedinstvene valute znatno je manji: između 5% i 15%, s najboljom procjenom od 9%. Drugi kontra argument je da bi daljnja integracija tržišta robe također mogla dovesti do veće specijalizacije u proizvodnji. Jednom kada pojedine tvrtke mogu lako opsluživati cijelo tržište OCA, a ne samo svoje nacionalno tržište, iskoristit će ekonomiju razmjera i koncentrirati proizvodnju. Neki bi se sektori u OCA-u mogli koncentrirati na nekoliko mjesta. Stoga su ovdje najbolji primjer Sjedinjene Američke Države čije su financijske usluge usredotočene u New Yorku, zabava u Los Angelesu, a tehnologija u Silicijskoj dolini. Ako se specijalizacija poveća, svaka će zemlja biti manje diverzificirana i suočit će se s više asimetričnih šokova.

3.2. Ekonomski rast Europske unije

Ekonomski, odnosno gospodarski, rast pod utjecajem je raznih vanjskih čimbenika koje ekonomisti već desetcima godina pokušavaju identificirati. Jedan od najpoznatijih i najznačajnijih ekonomista, Adam Smith, smatra kako su glavni čimbenici ekonomskog rasta povećanje broja

¹ OCA – eng. optimal currency area

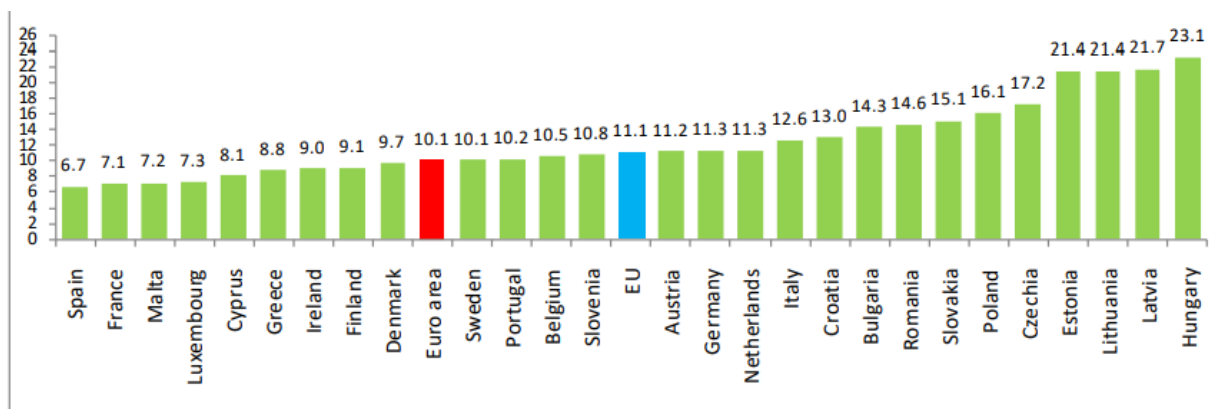
zaposlenih ljudi i povećanje produktivnosti rada, dok John Maynard Keynes smatra kako je glavni čimbenik stvarna potražnja o kojoj zatim ovisi i sama razina proizvodnje te naposljetku i stupanj zaposlenosti ljudi. SolowSwan model prikazuje da na ekonomski rast i razinu proizvodnje utječu rast stanovništva, štednja, odnosno stopa štednje i tehnološki napredak. Prema Demertzisu i Wolffu (2019) ova teorija ekonomskog rasta identificira čimbenike koji određuju dugoročni rast, a to su znanje, inovacije i ulaganje u ljudski kapital. Posljednja gospodarska kriza ostavila je velike posljedice na cijeloj razini Europske unije, no gospodarstva država članica uspjela su se uspješno oporaviti nakon krize. Prema makroekonomskim podacima razlike u stopama rasta između država eurozone su na najnižoj razini u posljednjih nekoliko godina. Države članice EU s nižim BDP-om po glavi stanovnika bilježe više stope gospodarskog rasta nego države s većim BDP-om po glavi stanovnika, a jedan od razloga tome je održivi gospodarski rast te niže kamatne stope koji su doveli do smanjenja proračunskih deficita.

Zemlje članice Europske unije suočavaju se sa izazovom visoke nezaposlenosti, posebice među mlađom radnom snagom i nedostatkom kvalificiranog osoblja, zatim postoji problem niskih prihoda kućanstava koji su u nekim zemljama čak ispod razine prije gospodarske krize. Također, neki od dugoročnih izazova s kojima se zemlje EU susreću su starenje stanovništva, klimatske promjene, neodrživo iskorištavanje prirodnih resursa i sl. Demertzis i Wolff (2019) navode kako se, posljednjih desetljeća, čini da su svjetske razlike u trendovima gospodarskog rasta rezultat kombinacije „tradicionalnih” čimbenika - koji su posebno povezani s učinkovitošću mehanizama tržišta rada - i elemenata „nove ekonomije” koji odražavaju veličinu ICT-a, proizvodne industrije, ali i tempo usvajanja ove tehnologije od strane ostalih gospodarskih grana. Istodobno, također se mora uzeti u obzir politički i institucionalni okvir koji pridonosi oblikovanju uvjeta poslovanja za postojeće tvrtke i nove poduzetničke aktivnosti, što može odrediti razlike u sposobnosti zemalja da unesu inovacije u razvoj industrije i usvojiti najnovije tehnologije.

Na cijeloj razini Europske unije procjenjuje se kako će sve zemlje članice nakon kriznog razdoblja nastaviti s gospodarskim rastom koji se temelji na jakoj domaćoj potražnji, zatim povećanju stope zaposlenosti te smanjenju troškova financiranja. Međutim, procjena očekivanog rasta ima potencijalne rizike i prijetnje, kao na primjer trgovinski sukobi, nedostaci na novim tržištima, novi zakoni vezani uz uvoz i izvoz dobara i usluga i s. S druge strane, postoje unutarnji rizici vezani

uz Brexit, političke neizvjesnosti i mogućnost povratka u začarani krug duga banaka i državnog duga. Prema Eurostatu (2022), prva procjena sezonski prilagođenog tromjesečnog bruto domaćeg proizvoda (BDP) u europodručju (EA) i u EU porasla je za 0,2% u trećem tromjesečju 2022. godine u usporedbi s prethodnim tromjesečjem. Cipar i Rumunjska (oboje +1,3%), Poljska (+0,9%) i Švedska (+0,7%) zabilježili su najveći porast BDP-a u odnosu na prethodni kvartal, dok je pad zabilježen u Latviji (-1,7%), Sloveniji (- 1,4%), kao i Mađarska i Češka (obje -0,4%). Valja napomenuti da su međugodišnje stope rasta BDP-a bile pozitivne za sve zemlje osim Latvije (-0,4%). Eurostatove procjene BDP-a temelje se na redovitim prijenosima zemalja i objavljuju se oko 65 i 110 dana nakon završetka svakog tromjesečja. Kako bi poboljšao pravodobnost ključnih pokazatelja, Eurostat također objavljuje brze procjene BDP-a (nakon otprilike 30 i 45 dana). I dalje prema Eurostatu (2022), godišnja inflacija (Harmonizirani indeks potrošačkih cijena ili HICP) u EA smanjena je prvi put od kraja 2021. i dosegla 10,1% u studenom 2022. (pad s 10,6% u listopadu i 4,9% u listopadu 2021.), dok je u EU iznosio 11,1% (pad s 11,5% i 5,2% u listopadu 2022. odnosno 2021. godine). Gledajući glavne komponente inflacije u europodručju, energija ima najvišu godišnju stopu rasta u studenom (dodaje 3,82 postotna boda), a slijede hrana, alkohol i duhan (dodaju 2,84 postotna boda), usluge (dodaju 1,76 postotnih bodova) i neenergetski industrijske robe (dodao 1,63 postotna boda). Također treba napomenuti da se trenutačne razine HIPC-a među državama članicama jako razlikuju, iako su u svim državama stope vrlo visoke što je i vidljivo na slici 1. u nastavku rada.

Slika 1. Godišnje stope inflacije (%) u studenom 2022.

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje iz: Eurostat, 2022

Na slici 1. vidljivo je kako najvišu stopu ima Mađarska (23,1%), a razlog tome su određene politike koje su uvedene u toj zemlji, kao na primjer ograničenje cijena goriva, zatim poprilično velika državna potrošnja, uvedene su cjenovne kontrole i dr. Također, visoke stope inflacije imaju baltičke zemlje (Latvija, Litva i Estonija) što nije čudno s obzirom na susjedne im zemlje Rusiju i Bjelorusiju koje su u ratnim odnosima sa Ukrajinom, te su im zbog toga poremećeni trgovinski odnosi. Trenutno ratno stanje jedan je od razloga visokih stopa inflacije i u zemljama koje slijede nakon baltičkih zemalja. Suprotno tome, Španjolska ima najnižu stopu inflacije (6,7%), razlog tome je skoro pa potpuna neovisnost Španjolske o ruskim energentima, a osim toga Španjolska ima visok udio obnovljivih izvora energije. Također, u toj zemlji prevladava blaga klima, stoga nije potrebna visoka potrošnja energanata općenito, a španjolska vlada uspjela je i iskontrolirati cijene hrane i ugostiteljstva. Zemlje koje slijede Španjolsku sa niskom stopom inflacije (Francuska, Malta, Luksemburg) imale su gotovo identične razloge za nisku stopu inflacije kao i Španjolska.

3.3. Pojam europskih direktiva za razvoj

Direktiva je pravni akt Europske unije koji zahtijeva od država članica postizanje određenih ciljeva bez diktiranja načina na koji države članice postižu te ciljeve. Kako navodi Brown (2020) države članice moraju ciljeve direktive pretvoriti u ciljeve jednog ili više novih ili izmijenjenih nacionalnih zakona prije nego što se ovo zakonodavstvo primijeni na pojedince koji borave u državama članicama. Direktive obično ostavljaju državama članicama određenu slobodu u pogledu točnih pravila koja treba usvojiti. Direktive se mogu usvojiti pomoću različitih zakonodavnih postupaka ovisno o njihovom predmetu. Tekst nacarta direktive (ako podliježe postupku suodlučivanja, kao što su sporna pitanja obično) priprema Komisija nakon konzultacija sa svojim i nacionalnim stručnjacima. Nacrt se predstavlja Parlamentu i Vijeću sastavljenom od relevantnih ministara vlada članica, prvo na ocjenu i komentare, a potom na odobrenje ili odbijanje.

Prema Holdenu (2020) postoje opravdanja za korištenje direktive umjesto uredbe:

- ona je u skladu sa željom EU-a za „supsidijarnošću”;
- priznaje da različite države članice imaju različite pravne sustave, pravne tradicije i pravne postupke

- svaka država članica ima slobodu odabira vlastite zakonske formulacije, umjesto prihvaćanja službene bruxelleske „Eurospeak” terminologije.

Na primjer, dok je Direktiva EU-a 2009/20/EC (koja jednostavno zahtijeva da sva plovila koja posjećuju luke EU-a imaju P&I pokriće) mogla biti uredba (bez zahtjeva od država članica da provedu direktivu), želja za supsidijarnošću bila je najvažnija, pa je direktive je odabrano vozilo.

3.4. Pojam europskih razvojnih inicijativa

Međunarodna razvojna politika Europske unije sastavnica je same srži vanjske politike koju provodi EU. Cilj razvojne politike je smanjiti, a zatim i iskorijeniti siromaštvo u zemljama članicama EU. Razvojna politika podupire održivi razvoj, zaštitu ljudskih prava i demokracije, bori se za ostvarivanje rodne ravnopravnosti te promiče mir i pokušava pronaći rješenja za ekološke i klimatske izazove. Europska unija ne djeluje samo na području Europe, nego i na globalnoj razini te je tako najveći donator razvojne pomoći na svijetu. Glavni razlog tome jest jako dobra i čvrsta suradnja među državama članicama te usklađenost s UN-ovim Programom održivog razvoja do 2030. godine. Razvojna politika EU-a razvija se kontinuirano tijekom posljednjih desetljeća kroz razne razvojne inicijative koje su odgovor na promjenjive međunarodne razvoje i promjenjive političke stvarnosti. Carbone i Keijzer (2021) navode da otkako je Lisabonski ugovor stupio na snagu 2009. godine, globalni učinci financijske krize iz 2008. godine postali su očiti, a štednja kojom su mnoge vlade EU-a odgovorile na krizu eura koja je uslijedila imala je i financijske i političke posljedice za razvojnu suradnju.

Europa je pod sve većim migracijskim pritiskom zbog nekolicine čimbenika koji uključuju demografske promjene, povećanu globalnu nejednakost, klimatske promjene, ratovne te masovno raseljavanje i nekohernetne europske imigracijske politike. Svi prethodno navedeni čimbenici imaju ogroman utjecaj na razvojnu politiku EU i njezine proračune za pomoć, a posebice velik utjecaj imaju od sirijske izbjegličke krize 2015. godine. Prema Brownu (2020) geopolitičke promjene, uključujući uspon BRICS-a (Brazil, Rusija, Kina, Indija i Južna Afrika) i donatora iz Arapskog zaljeva, povlačenje Sjedinjenih Država od svoje nadmoćne uloge u globalnom razvoju i kraj koji se brzo približava zbog 'postkolonijalne' razvojne paradigme, izazivaju Europsku uniju da redefinira svoju globalnu poziciju kao vodećeg donatora službene razvojne pomoći i kao sustav

donošenja odluka u kojem se postavljaju globalne razvojne norme i standardi. Trenutno se od razvojne politike Europske unije očekuje više od samog rješavanja posljedica siromaštva, nekontroliranih migracija, regionalnih nejednakosti, utjecaja klimatskih promjena, slabog upravljanja te degradacije okoliša. Smatra ju se za politikom koja treba biti kamen temeljac svih drugih politika EU-a. Prema nacrtu proračuna Europskog parlamenta (2023), EU usmjerava najveći dio sredstava za vanjsko djelovanje s ukupnim budžetom od 79,5 milijardi EUR (za razdoblje od 2021. godine do 2027. godine). U geografske programe ulaže se otprilike 75% sredstava, a u tematske programe 8%. Osim toga 12% sredstava rezervirano je za nove izazove i prioritete, a 4% za mjere brzog odgovora. Ostatak, oko 2% namijenjen je za troškove potpore.

3.5. Učinci europskih direktiva i razvojnih inicijativa

Europske direktive služe za definiranje raznih pravnih aktova Europske unije, a obvezujuće su samo za zemlje članice EU kojima su upućene, te svaka zemlja članica može razviti svoje zakone kako će primjenjivati europske direktive. Jednom kada su direktive usvojene, započinje određeni vremenski raspored za provedbu direktiva i postizanje željenih rezultata. Brown (2020) navodi kako su povremeno zakoni država članica već usklađeni sa direktivama, a zemlje članice kojima su direktive upućene trebaju samo zadržati već postojeće zakone na snazi, ali češći slučaj (čak 99% slučajeva), je da se od država članica zahtijeva izmjena postojećih zakona (transpozicija), kako bi se direktive ispravno provele. U slučaju da zemlje članice ne prenesu direktive, Europska komisija može pokrenuti postupak zbog kršenja prava i pokrenuti postupak pred Sudom Europske unije, te zatražiti da zemlja članica koja se nije pridržavala mjera plati kaznu. U važnom predmetu Francovich protiv Italije, Europski sud pravde proširio je načelo Van Gend en Loos kako bi omogućio da države članice koje nisu provele direktivu mogu biti obvezne platiti štetu pojedincima i tvrtkama koje su negativno utjecale takvo neprovođenje kako navode Carbone i Keijzer (2021). Prema Brownu (2020) politike institucija EU-a ne bi trebale ugrožavati sposobnost zemalja članica da slijede svoje vlastite razvojne politike i programe suradnje. Nadalje, zemlje članice trebale bi međusobno raditi na konstantnoj suradnji, raditi na pregovorima te ponavljati neuspjele pregovore kako bi došlo do zadovoljenja obostranih interesa tijekom provođenja programa i projekata među zemljama.

3.6. Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD)

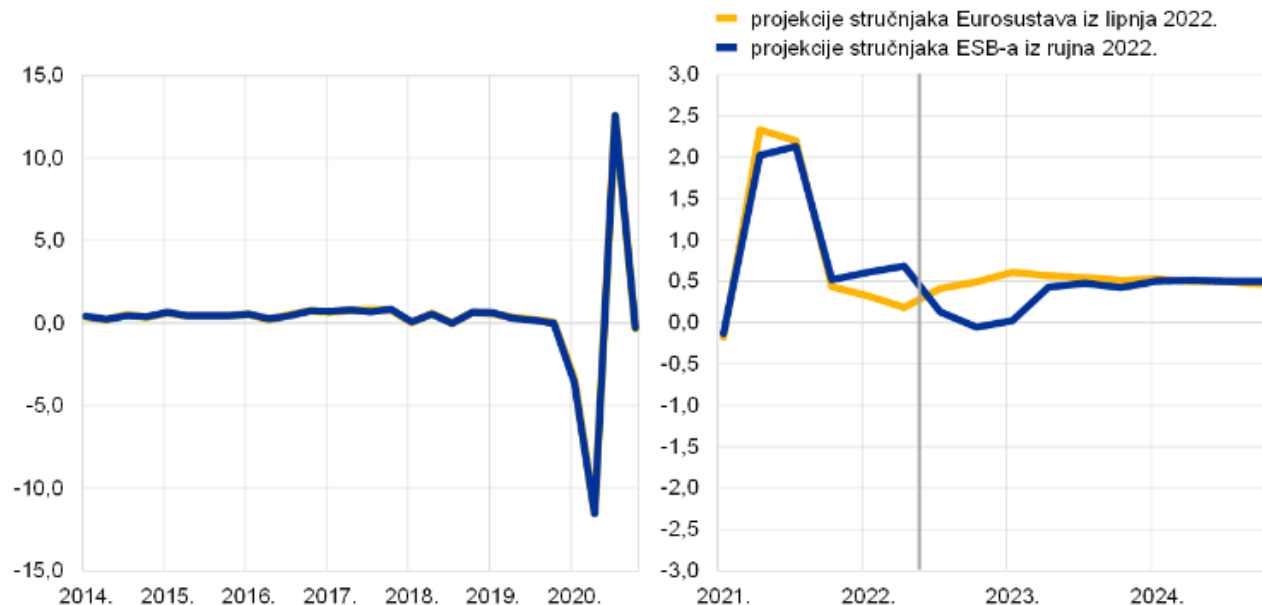
Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD² ili OCDE³) jest međunarodna ekonomska organizacija koja je osnovana 1960. godine, a sjedište joj je u Parizu. OECD je nasljednica Europske organizacije za ekonomsku suradnju, osnovane 1948. godine, koja je stvorena kako bi se pružila pomoć Sjedinjenim Američkim Državama i Kanadi u sklopu Marshallovog plana za rekonstrukciju europskog gospodarstva nakon razaranja u Drugom svjetskom ratu. Organizacija pomaže vladama uspoređivati i razmjenjivati politička iskustva, prepoznati dobre prakse te promicati odluke koje pridonose boljim politikama koje doprinose stvaranju boljih uvjeta života. Konzultativna je organizacija, što znači da nema snagu obvezivanja bilo koje od zemalja članica Europske unije.

Temeljeno na najnovijim ekonomskim predviđanjima OECD-a (2022), pretpostavlja se da će rast globalnog BDP-a iznositi 3,1% u 2022. godini, što je upola manje od tempa rasta zabilježenog u 2021. godini kada su se gospodarstva oporavljala od pandemije, a zatim je predviđeno usporavanje na 2,2% u 2023. godini, znatno ispod stope koja je predviđena prije rata između Rusije i Ukrajine. Unatoč predviđanjima, gospodarstvo eurozone, odnosno europodručja, prema podacima Europske središnje banke (2022.), u prvoj polovici 2022. godine bilježi snažan rast iznad razine koju su predvidjeli stručnjaci u projekcijama Eurosustava iz lipnja 2022. godine što je vidljivo na slici 2. u nastavku teksta. Na slici 2. u nastavku prikazane su projekcije rasta realnog BDP-a europodručja, te projekcije stručnjaka Eurosustava iz lipnja 2022. godine i projekcije stručnjaka Europske središnje banke iz rujna 2022. godine.

² OECD – eng. Organisation for Economic Cooperation and Development

³ OCDE – fra. Organisation de coopération et de développement économiques

Slika 2. Prikaz predviđanja rasta realnog BDP-a europodručja

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje iz: Europska središnja banka, 2022

Prema Europskoj središnjoj banci (2022) na rast realnog BDP-a je u prvom tromjesečju utjecao vrlo snažan neto trgovinski doprinos, koji se djelomično odnosi na aktivnost multinacionalnih poduzeća u Irskoj. U drugom tromjesečju na aktivnost u sektoru prerađivačke industrije povoljno je djelovalo postupno rješavanje problema uskih grla u opskrbnim lancima, dok je proizvodnja usluga bila potaknuta ukidanjem ograničenja povezanih s pandemijom, što je u prvom redu potaknulo aktivnost u uslugama koje zahtijevaju bliski fizički kontakt, među ostalim u turizmu. Na temelju gospodarske prognoze Europske komisije za jesen 2023. objavljene u srpnju 2023. godine., rast BDP-a u 2023. u EU-u kao cjelini procjenjuje se na 3,3 % (iznad projekcije od 2,7 % ljetne međuprognoze), prvenstveno zbog snažnog rasta u prvoj polovici godine. Međutim, predviđeno smanjenje gospodarske aktivnosti u četvrtom tromjesečju ove godine nastavit će se u prvom tromjesečju 2024. Stoga se očekuje da će EU i europodručje, te većina država članica doživjeti tehničku recesiju ove zime (tj. dva uzastopna kvartala negativnog rasta). Predviđa se da će se rast vratiti u proljeće, kako inflacija bude postupno slabila svoj stisak na gospodarstvo. Za 2023. u cjelini ova prognoza predviđa rast realnog BDP-a i u EU-u i u europodručju od 0,3 % (znatno ispod odgovarajućih projekcija od 1,5 % i 1,4 % iz ljetne prognoze). Ubrzavanje i širenje

cjenovnih pritisaka u prvih deset mjeseci ove godine pomaknulo je očekivani vrhunac inflacije u četvrti kvartal ove godine i povećalo projekciju godišnje stope inflacije na 9,3% u EU i 8,5% u eurozoni (oko jedan postotak bod viši od onoga ljeti) prema podacima Eurostata (2023). Osim plina, EU ostaje izravno i neizravno izložena ponovnim šokovima na tržištima roba koji odjekuju geopolitičkim napetostima. Formiranje spirale nadnica i cijena koja bi ukorijenila visoku inflaciju i potencijalne neuredne prilagodbe financijskih tržišta novom okruženju sve većih kamatnih stopa također ostaju važni čimbenici rizika. Oba su pojačana potencijalnim sukobom između ciljeva fiskalne i monetarne politike. Slika 3. u nastavku prikazuje rast potrošnje energenata od 2018. godine do 2022. godine.

Slika 3. Prikaz rasta potrošnje energenata

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje iz: Europska komisija, 2022

Na slici je vidljivo kako je prvo tromjesečje 2022. godine bilo obilježeno učinkom neizazvane ruske invazije na Ukrajinu, povezanih međunarodnih energetske sankcija i strahova od poremećaja opskrbe na tržištu koje je već tijesno. Nakon vrhunca u ožujku, veleprodajno tržište električne energije reagiralo je na najave koje utječu na cijenu plina u Europi. Osobito je reagiralo na rizik od djelomičnog ili potpunog prekida opskrbe plinom iz Rusije i na politički odgovor EU-a i njegovih država članica. Porast cijena energenata, a posebice plina, izazvao je rekordne cijene tijekom prvog tromjesečja 2022. godine. Svako nacionalno ili regionalno tržište u EU doživjelo je značajan skok cijena (od 50% do 400%). Do blagog pada potrošnje električne

energije u Europi dolazi u prvom kvartalu 2022. godine radi blage zime i štednje potaknute visokim cijenama električne energije.

Europska komisija (2022) je u svoju prognozu uključila odjeljak u kojem se procjenjuju fiskalne mjere (s izravnim proračunskim učinkom na proračun središnje države) koje provode države članice kako bi ublažile učinak visokih cijena energije za kućanstva i poduzeća. Sukladno tome, za 2022. kao cjelinu, države članice usvojile su mjere s neto troškom od blizu 200 milijardi EUR (1,2 % BDP-a), do graničnog datuma predviđanja. Velika većina tih mjera su mjere cijena (otprilike dvije trećine) i više od 70 % mjera nije ciljano. Trenutačno najavljene mjere mogle bi podcijeniti konačne godišnje proračunske troškove tijekom sljedećih godina: doista, budući da će cijene energije ostati visoke 2023. godine, države članice mogu odlučiti produljiti postojeće mjere ili za implementaciju novih.

4. REGIONALNE EKONOMSKE NERAVNOTEŽE

Pod pojmom ekonomske neravnoteže podrazumijeva se stanje u gospodarstvu kada dvije varijable koje su dio tog gospodarstva ne dosežu svoju točku ravnoteže. Do ekonomske neravnoteže najčešće dolazi u slučaju kada se u ponudi i potražnji dogode promjene koje značajno na njih utječu te mijenjaju tržišnu ravnotežu, odnosno, mijenjaju ekonomski sustav. Postoje dvije vrste ekonomskih neravnoteža, a to su: mikroekonomska neravnoteža i makroekonomska neravnoteža.

Glavna razlika između dviju navedenih neravnoteža ovisi o varijablama na koje one utječu. Odnosno, mikroekonomska neravnoteža nastaje kada postoji neravnoteža između mikroekonomskih varijabli, na primjer, odnos varijabli u poduzeću između troškova i dobiti. Suprotno tome, makroekonomska neravnoteža odnosi se na neravnotežu makroekonomskih varijabli, a to mogu biti inflacija, recesija, nezaposlenost i slično.

4.1. Uzroci regionalnih ekonomskih neravnoteža

Prema Fischeru i Straussu (2021) postoji mnogo različitih ekonomskih nejednakosti, od kojih je najznačajnija nejednakost u dohotku mjerena raspodjelom dohotka (količina novca koju ljudi plaćaju) i nejednakost bogatstva mjerena raspodjelom bogatstva (količina bogatstva koju ljudi posjeduju). Nejednakost dohotka između nacija dosegla je vrhunac 1970-ih, kada je svjetski dohodak bio raspoređen bimodalno na „bogate“ i „siromašne“ zemlje. Od tada se razine prihoda u različitim zemljama približavaju, a većina ljudi sada živi u zemljama srednjeg prihoda. Međutim, nejednakost unutar većine nacija značajno je porasla u posljednjih 30 godina, osobito među naprednim zemljama. U tom je razdoblju gotovo 90 posto naprednih gospodarstava zabilježilo povećanje dohodovne nejednakosti, pri čemu je preko 70 posto zabilježilo porast svojih Ginijevih koeficijenata veći od dva boda.

Istraživanja općenito povezuju ekonomsku nejednakost s političkom i društvenom nestabilnošću, uključujući revoluciju, demokratski slom i građanske sukobe. Istraživanja sugeriraju da veća nejednakost koči gospodarski rast i makroekonomsku stabilnost, te da nejednakost u zemlji i ljudskom kapitalu smanjuje rast više nego nejednakost u dohotku. Nejednakost je u središtu rasprave o ekonomskoj politici diljem svijeta, budući da vladine politike poreza i potrošnje imaju

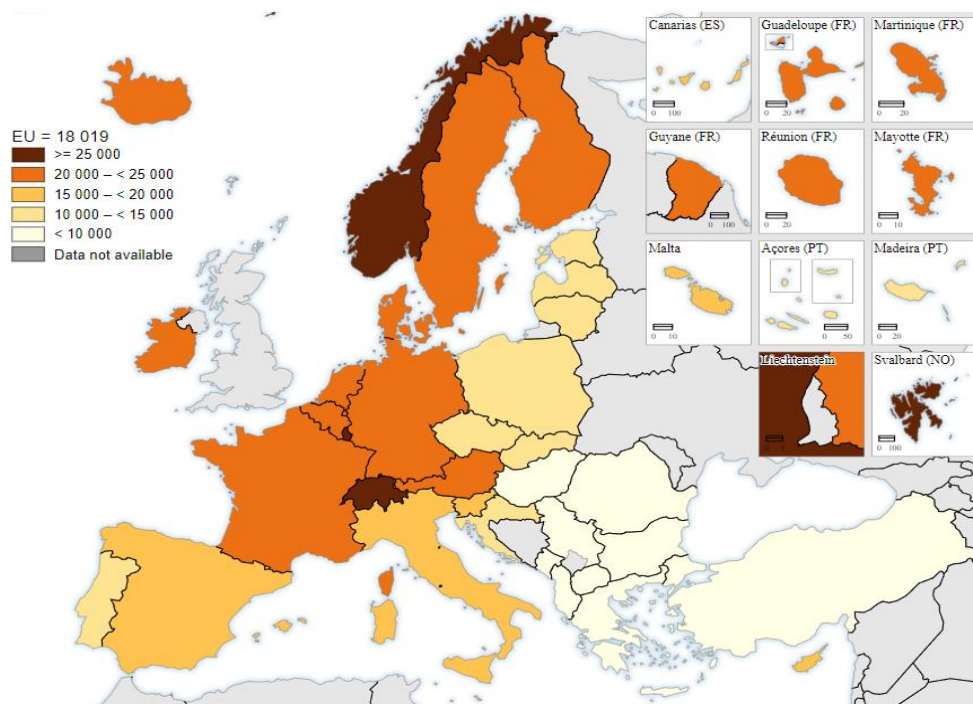
značajan učinak na raspodjelu dohotka. U naprednim gospodarstvima porezi i transferi smanjuju dohodovnu nejednakost za jednu trećinu, pri čemu se većina toga postiže putem javne socijalne potrošnje (kao što su mirovine i obiteljske naknade). Nejednakost dohotka odnosi se na to koliko je dohodak neravnomjerno raspoređen u populaciji. Što je distribucija manje ravnomjerna, veća je nejednakost u dohotku. Nejednakost u dohotku često je popraćena nejednakošću u bogatstvu, što je neravnomjerna raspodjela bogatstva. Stanovništvo se može podijeliti na različite načine kako bi se prikazale različite razine i oblici nejednakosti dohotka, kao što je nejednakost dohotka prema spolu ili rasi. Za analizu razine dohodovne nejednakosti u populaciji mogu se koristiti mjere, poput Gini indeksa. Temeljna obilježja društvene dohodovne nejednakosti (Investopedia, 2023):

- Nejednakost u prihodima može rezultirati nedostatkom mogućnosti za bolji životni standard i stabilnu financijsku budućnost te političkim i društvenim potresima.
- Studije nejednakosti dohotka pomažu pokazati nejednakost dohotka među različitim segmentima stanovništva.
- Kada analiziraju nejednakost dohotka, istraživači proučavaju distribuciju na temelju spola, etničke pripadnosti, zemljopisnog položaja i zanimanja.
- Studije slučaja i analize dohodovne nejednakosti, dohodovne razlike i raspodjele dohotka redovito se pružaju iz raznih vrhunskih izvora.
- Ginijev indeks popularan je način usporedbe nejednakosti u prihodima širom svijeta.

Nejednakost u dohotku ili neravnoteža u dohotku koji zarađuje grupa ljudi postoji u zemljama diljem svijeta. U SAD-u su te razlike u dohotku postale izražene u posljednjih pedeset godina. Nejednakost u prihodima nije isto što i nejednakost u bogatstvu; prvi uključuje plaće/nadnice dok drugi uključuje neto vrijednost. Nejednakost društvenog dohotka je mjera u kojoj je dohodak neravnomjerno raspoređen među ljudima ili kućanstvima. Dohodak obuhvaća zarade od rada (kao što su plaće, plaće i bonusi), prihod od kapitala koji proizlazi iz dividendi, kamata na štednim računima, najamnine od nekretnina, kao i socijalne naknade, državne mirovine i drugi državni transferi. Osim toga, moguće je razlikovati individualni dohodak u odnosu na obiteljski dohodak, dohodak prije oporezivanja u odnosu na (raspoloživi) dohodak nakon oporezivanja i zarade od rada u odnosu na dohodak od kapitala (Arnold i suradnici, 2007). Treća dimenzija ekonomske nejednakosti su razlike u raspodjeli „bogatstva“. Dok se prihod odnosi na tijek novca u određenom razdoblju (recimo, godinu ili mjesec), bogatstvo pojedinca predstavlja zalihu cjelokupne imovine

koju osoba posjeduje. To uključuje financijsku imovinu, kao što su obveznice i dionice, imovinu i štednju. Dohodak i bogatstvo nisu u savršenoj korelaciji. Na primjer, osoba s visokim prihodima može biti na gornjem kraju raspodjele dohotka, dok je relativno siromašna u smislu imovine; isto tako, stariji radnik mogao je steći značajno bogatstvo (npr. posjedovati kuću), ali imati niske prihode od rada. Različite politike u rasponu od poreza na dohodak i nasljedstvo do državnih shema za one koji prvi put kupuju kuću utjecat će na različite skupine pojedinaca i mogle bi imati suprotne učinke na raspodjelu bogatstva i prihoda. Način na koji se dohodak raspodjeljuje u društvu određuje u kojoj mjeri pojedinci imaju jednak pristup robama i uslugama proizvedenim unutar nacionalnog gospodarstva. Vrlo važna mjera raspodjele dohotka je medijan ekvivalentnog raspoloživog dohotka (u daljnjem tekstu medijan raspoloživog dohotka) ovdje izražen po stanovniku u standardu kupovne moći (PPS). U nastavku se nalazi slika 4. na kojoj je prikazan medijan raspoloživog dohotka u zemljama Europske unije 2022. godine.

Slika 4. Prikaz Medijan ekvivalentnog raspoloživog dohotka, (PPS po stanovniku)

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje iz: Eurostat, 2022

Prema podacima Eurostata (2022) srednji raspoloživi dohodak iznosio je 18 019 PPS po stanovniku u EU. Značajno je varirao među državama članicama EU i kretao se od 32 132 PPS u

Luksemburgu do 8 703 PPS u Rumunjskoj. Najviše razine medijana raspoloživog dohotka zabilježene su u zapadnim i nordijskim državama članicama EU-a, posebno u Luksemburgu (32 132 PPS), Nizozemskoj (24 560 PPS), Austriji (24 450 PPS) i Njemačkoj (23 401 PPS). S druge strane, medijan raspoloživog dohotka bio je niži u većini južnih i istočnih država članica, osobito u Rumunjskoj (8 703 PPS), Bugarskoj (9 375 PPS), Grčkoj (9 917 PPS) i Mađarskoj (9 982 PPS). U Europi postoji sve veći interes za nejednakost prihoda i među istraživačima i kreatorima politika. Tradicionalno, nejednakost se analizira ili na razini pojedinačnih zemalja ili u smislu prosjeka kretanja zemalja u EU. Buti i Pichelmann (2017) tvrde da iako EU nije savezna država, sve se više shvaća da gospodarski i društveni napredak u svakoj državi članici ovisi o razvoju događaja u drugima i o načinu na koji institucije i politike na razini EU-a utječu na nejednakost u svakoj državi članici. Sve zemlje EU-a dijele jedinstveno tržište i većina dijeli zajedničku valutu. Ovo stvara ekonomski prostor u kojem ekonomske snage djeluju na cijelom teritoriju unije s različitim implikacijama na dohodak radnika, poduzeća i vlasnika kapitala, ne samo u svakoj zemlji nego i na regionalnoj razini. Globalna financijska kriza i kriza državnog duga bile su značajno iskustvo, a razlike u društvenim i dohodovnim trendovima postale su golema briga, zahtijevajući djelovanje i na razini EU-a i na nacionalnoj razini. Štoviše, razine i trendovi nejednakosti dohotka na razini EU-a vjerojatno će utjecati na povjerenje u institucije EU-a i odluke građana o mobilnosti. Nejednakost na razini EU kombinacija je nejednakosti unutar i između država članica. Pozicije pojedinca u EU distribuciji određene su položajem u nacionalnoj distribuciji i položajem njegove ili njezine zemlje u EU distribuciji.

4.1.1. Lorenzova krivulja

U ekonomiji, Lorenzova krivulja je grafički prikaz raspodjele dohotka ili bogatstva. Razvio ju je Max O. Lorenz 1905. za predstavljanje nejednakosti raspodjele bogatstva. Krivulja je grafikon koji prikazuje udio ukupnog prihoda ili bogatstva koji preuzima donji x% ljudi, iako to nije rigorozno točno za ograničenu populaciju. Često se koristi za predstavljanje distribucije dohotka, gdje pokazuje za najnižih x% kućanstava, koliki postotak (y%) ukupnog prihoda imaju. Postotak kućanstava ucrtan je na x-osi, postotak prihoda na y-osi. Također se može koristiti za prikaz raspodjele imovine. U takvoj upotrebi mnogi ga ekonomisti smatraju mjerom društvene nejednakosti kako navode Fischer i Strauss (2021).

Koncept je koristan u opisivanju nejednakosti među veličinom jedinki u ekologiji i u studijama bioraznolikosti, gdje se kumulativni udio vrsta iscrtava u odnosu na kumulativni udio jedinki. Također je koristan u poslovnom modeliranju: npr. u potrošačkim financijama, za mjerenje stvarnog postotka $y\%$ delinkvencija koje se mogu pripisati $x\%$ ljudi s najgorim rezultatima rizika. Temeljna obilježja Lorenzove krivulje prema Fischeru i Straussu (2021):

- Lorenzova krivulja je grafički prikaz raspodjele dohotka ili bogatstva unutar populacije.
- Lorenzova krivulja prikazuje graf percentila stanovništva u odnosu na kumulativni prihod ili bogatstvo ljudi na ili ispod tog percentila.
- Lorenzove krivulje, zajedno s njihovim izvedenim statistikama, naširoko se koriste za mjerenje nejednakosti u populaciji.
- Lorenzova krivulja je središnji dio u izračunavanju Ginijeveg koeficijenta, matematičkog prikaza razina nejednakosti.
- Budući da su Lorenzove krivulje matematičke procjene temeljene na prilagođavanju kontinuirane krivulje nepotpunim i diskontinuiranim podacima, one mogu biti nesavršene mjere stvarne nejednakosti.

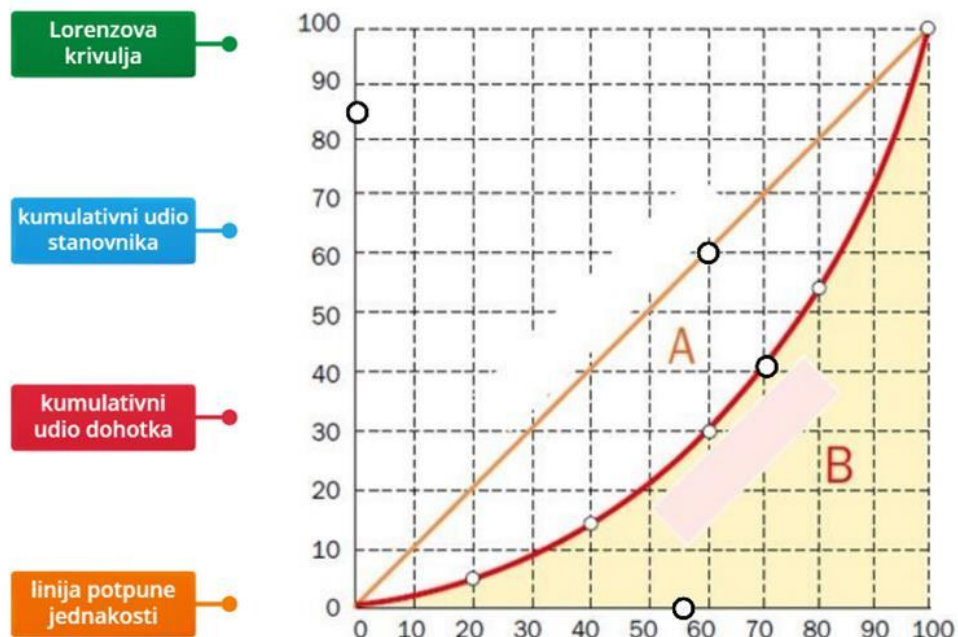
U praksi je Lorenzova krivulja obično matematička funkcija procijenjena iz nepotpunog skupa opažanja prihoda ili bogatstva. Lorenzovu krivulju često prati ravna dijagonalna linija s nagibom od 1, što predstavlja savršenu jednakost u raspodjeli prihoda ili bogatstva; Lorenzova krivulja nalazi se ispod njega, pokazujući promatranu ili procijenjenu distribuciju. Iako se Lorenzova krivulja najčešće koristi za predstavljanje ekonomske nejednakosti, ona također može pokazati nejednaku distribuciju u bilo kojem sustavu. Fischer i Strauss (2021) tvrde što je krivulja dalje od osnovne linije, predstavljene ravnom dijagonalnom linijom, to je veća razina nejednakosti. U ekonomiji, Lorenzova krivulja označava nejednakost u raspodjeli bogatstva ili prihoda. To nisu sinonimi jer je moguće imati visoku zaradu, ali nultu ili negativnu neto vrijednost, ili nisku zaradu, ali veliku neto vrijednost. Lorenzova krivulja obično počinje empirijskim mjerenjem raspodjele bogatstva ili dohotka u populaciji na temelju podataka kao što su porezne prijave, koje prikazuju dohodak za veliki dio populacije. Grafikon podataka može se koristiti izravno kao Lorenzova krivulja ili ekonomisti i statističari mogu prilagoditi krivulju koja predstavlja kontinuiranu funkciju kako bi popunili sve praznine u promatranim podacima.

Postoji nekoliko važnih komponenti koje treba razumjeti kada se analizira Lorenzova krivulja (Investopedia, 2023):

- X-os se često označava kao percentil. Na gornjem grafikonu, x-os je percentil rangiranja neto vrijednosti u usporedbi s drugim kućanstvima u SAD-u.
- Y-os se često označava kao kumulativni postotak pojavljivanja. Na gornjem grafikonu postoci predstavljaju kumulativni iznos neto vrijednosti kućanstava.
- Linija jednakosti prikazana je linijom nagnutom prema gore pod kutom od 45 stupnjeva. Na gornjem grafikonu označena je isprekidanom linijom.
- Lorenzova krivulja se često prikazuje uzlaznom, ali često eksponencijalno rastućom krivuljom. Na gornjem grafikonu označena je punom linijom.

Prema Fischeru i Straussu (2021) Lorenzova krivulja daje detaljnije informacije o točnoj raspodjeli bogatstva ili dohotka u populaciji nego sažeta statistika kao što je Ginijev koeficijent ili Lorenzov koeficijent asimetrije. Budući da Lorenzova krivulja vizualno prikazuje distribuciju kroz svaki percentil (ili druge raščlambe jedinica), ona može točno pokazati na kojim percentilima dohotka (ili bogatstva) promatrana distribucija varira od linije jednakosti i za koliko. Temeljni podaci za Lorenzovu krivulju potrebni su za izračun Ginijevog koeficijenta, primarnog sredstva za matematičko mjerenje nejednakosti. Pod pretpostavkom da se može prikupiti dovoljno podataka, Lorenzova krivulja može se pripremiti za bilo koju geografsku regiju (tj. po zemlji, državi, gradu itd.). Ovo može biti posebno važno za vlade koje se oslanjaju na Lorenzovu krivulju kako bi bolje razumjele kako najprikladnije procijeniti porezne razrede. U nastavku slijedi slika 5. koja prikazuje Lorenzovu krivulju.

Slika 5. Prikaz Lorenzove krivulje

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje iz: Wordwall, 2023

Iako Lorenzova krivulja često prikazuje osjetljive financijske podatke, ona također održava anonimnost temeljnih anketiranih pojedinaca. Osim toga, Lorenzova krivulja može se s vremenom naslagati sama na sebe, pokazujući kako je javna politika promijenila razinu nejednakosti u različitim točkama duž Lorenzove krivulje. Budući da konstruiranje Lorenzove krivulje uključuje prilagođavanje kontinuirane funkcije nekom nepotpunom skupu podataka, nema jamstva da vrijednosti duž Lorenzove krivulje (osim onih koje se stvarno promatraju u podacima) zapravo odgovaraju pravim distribucijama prihoda. To je također točno jer može biti preskupo ili zahtijevati previše resursa za prikupljanje dovoljno podataka da se popune sve praznine. Većina točaka duž krivulje samo su nagađanja temeljena na obliku krivulje koji najbolje odgovara promatranim podatkovnim točkama. Stoga oblik Lorenzove krivulje može biti osjetljiv na kvalitetu i veličinu uzorka podataka te na matematičke pretpostavke i prosudbe o tome što čini krivulju koja najbolje odgovara, a oni mogu predstavljati izvore značajne pogreške između Lorenzove krivulje i stvarna distribucija. Lorenzova krivulja također može biti nedostatna da jasno pokaže opseg promjene nejednakosti tijekom vremena. Razmotrite situaciju u kojoj su dva

Ginijeva koeficijenta izračunata kao potpuno ista. Moguće je da nagib Lorenzove krivulje bude radikalno drugačiji, ali se izračunava da je temeljna agregirana razina nejednakosti ista.

4.1.2. Gini koeficijent

Ginijev indeks ili Ginijev koeficijent mjeri raspodjelu dohotka u populaciji. Razvio ga je talijanski statističar Corrado Gini 1912., često služi kao mjerac ekonomske nejednakosti, mjereći raspodjelu dohotka ili, rjeđe, raspodjelu bogatstva među stanovništvom (Fischer i Strauss, 2021). Koeficijent se kreće od 0 (ili 0%) do 1 (ili 100%), gdje 0 predstavlja savršenu jednakost, a 1 predstavlja savršenu nejednakost. Vrijednosti veće od 1 teoretski su moguće zbog negativnog prihoda ili bogatstva.

Temeljna obilježja Ginija (Investopedia, 2023):

- Ginijev indeks mjeri je raspodjele dohotka u populaciji.
- Viši Gini indeks ukazuje na veću nejednakost, pri čemu pojedinci s visokim dohotkom primaju puno veći postotak ukupnog dohotka stanovništva.
- Globalna nejednakost, mjerena Ginijevim indeksom, stalno je rasla u posljednjih nekoliko stoljeća i naglo je porasla tijekom pandemije COVID-19.
- Zbog podataka i drugih ograničenja, Ginijev indeks može precijeniti dohodovnu nejednakost i prikriti važne informacije o raspodjeli dohotka.

Zemlja u kojoj svaki stanovnik ima isti dohodak imala bi dohodovni Gini koeficijent 0. Nasuprot tome, zemlja u kojoj je jedan stanovnik zaradio sav dohodak, dok svi ostali nisu zaradili ništa, imala bi dohodovni Gini koeficijent 1. Ista analiza može se primijeniti na raspodjelu bogatstva (Ginijev koeficijent bogatstva), ali budući da je bogatstvo teže mjeriti od prihoda, Ginijevi koeficijenti obično se odnose na dohodak i pojavljuju se jednostavno kao Ginijev koeficijent ili Ginijev indeks, bez navodeći da se odnose na dohodak. Gini koeficijenti bogatstva obično su mnogo viši od onih za dohodak (Fischer i Strauss, 2021).

Čak i u bogatim zemljama, Ginijev indeks mjeri neto dohodak, a ne neto vrijednost, tako da većina nacionalnog bogatstva još uvijek može biti koncentrirana u rukama malog broja ljudi, čak i ako je raspodjela dohotka relativno jednaka. Ginijev koeficijent važan je alat za analizu raspodjele

dohotka ili bogatstva unutar zemlje ili regije, ali ne treba ga zamijeniti s apsolutnim mjerenjem dohotka ili bogatstva. Zemlja s visokim dohotkom i zemlja s niskim dohotkom mogu imati isti Ginijev koeficijent, sve dok su dohoci unutar svake raspodijeljeni na sličan način. Na primjer, Turska i Sjedinjene Države imaju dohodovni Gini koeficijent od oko 0,39–0,40, prema Organizaciji za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD), unatoč znatno nižem bruto domaćem proizvodu (BDP) Turske po osobi (OECD, 2023).

4.1.3. Kvintilni omjer dohotka

Kvintil je statistička vrijednost skupa podataka koji predstavlja 20% dane populacije, tako da prvi kvintil predstavlja najnižu petinu podataka (1% do 20%); drugi kvintil predstavlja drugu petinu (21% do 40%) kako navode Fischer i Strauss (2021). Kvintili se koriste za stvaranje graničnih točaka za određenu populaciju; socio-ekonomska studija koju sponzorira vlada može koristiti kvintile za određivanje maksimalnog bogatstva koje obitelj može posjedovati da bi pripadala najnižem kvintilu društva. Ova granična točka može se zatim koristiti kao preduvjet da obitelj dobije posebnu državnu subvenciju usmjerenu na pomoć siromašnima u društvu. Temeljna obilježja kvintilni omjer dohotka (Investopedia, 2023):

- Kvintili su reprezentativni za 20% određene populacije. Prema tome, prvi kvintil predstavlja najnižu petinu podataka, a završni kvintil predstavlja konačnu ili posljednju petinu podataka.
- Općenito se koriste za velike skupove podataka i često ih pozivaju političari i ekonomisti u raspravi o konceptima ekonomske i socijalne pravde.
- Ovisno o veličini populacije, alternative kvintilima uključuju kvartile i tertile.

Kvintil je vrsta kvantila koji se definira kao segmenti populacije jednake veličine. Jedna od najčešćih metrika u statističkoj analizi, medijan, zapravo je samo rezultat dijeljenja populacije u dva kvantila. Kvintil je jedna od pet vrijednosti koje dijele raspon podataka na pet jednakih dijelova, od kojih svaki čini $1/5$ (20 posto) raspona. Populacija podijeljena na tri jednaka dijela dijeli se na tertile, dok se jedna podijeljena na četvrtine dijeli na kvartile. Što je skup podataka veći, lakše ga je podijeliti u veće kvantile. Ekonomisti često koriste kvintile za analizu vrlo velikih skupova podataka, kao što je stanovništvo Sjedinjenih Država. Na primjer, ako bismo pogledali

sve zaključne cijene za određenu dionicu za svaki dan u prošloj godini, gornjih 20% tih cijena predstavljalo bi gornji kvintil podataka. Donjih 20% tih cijena predstavljalo bi donji kvintil podataka tako što bi postojala tri kvintila između gornjeg i donjeg kvintila dok prosjek svih cijena dionica obično pada između drugog i četvrtog kvintila, što je srednja točka podataka, ekstremi na visokoj ili niskoj granici podataka mogu povećati ili smanjiti prosječnu vrijednost. Kao rezultat toga, vrijedi razmotriti distribuciju podatkovnih točaka i uzeti u obzir sve značajne odstupanja kada se pokušava razumjeti podatke i prosječne vrijednosti. Za određene populacije upotreba drugih metoda za ispitivanje distribucije podataka ima više smisla od upotrebe kvintila. Za manje skupove podataka upotreba kvartila ili tertila pomaže u sprječavanju pretankog širenja podataka. Usporedba srednje vrijednosti ili prosjeka skupa podataka s njegovim medijanom ili graničnom točkom u kojoj su podaci podijeljeni u dva kvantila otkriva jesu li podaci ravnomjerno raspoređeni ili su iskrivljeni prema vrhu ili dnu. Srednja vrijednost koja je značajno viša od medijana ukazuje na to da su podaci pretežiti, dok niža sredina ukazuje na suprotno.

4.2. Pokazatelji regionalnih ekonomskih neravnoteža

Pokazatelji regionalnih neravnoteža pružaju uvid u ekonomske razlike i divergentne razine razvoja među različitim geografskim područjima unutar zemlje ili veće regije, poput Europske unije. Ti pokazatelji pomažu donositeljima politika, istraživačima i analitičarima da identificiraju opseg i prirodu tih neravnoteža, omogućavajući im formuliranje ciljanih politika i intervencija kako bi se njima suprotstavili. Naime, Brkić i Šabić (2014) napominju kako se makroekonomske neravnoteže mogu pojaviti u različitim segmentima gospodarstva, one mogu biti unutarnje ili vanjske, simetrične ili asimetrične, prihvatljive ili štetne za određenu državu članicu. Stoga je bilo potrebno uključiti što veći broj pokazatelja koji mogu evidentirati širok spektar različitih neravnoteža. U proceduri pri makroekonomskim neravnotežama trenutačno se rabi jedanaest pokazatelja, koji u kombinaciji s postavljenim indikativnim granicama služe ranom upozoravanju na moguće postojanje neravnoteža u gospodarstvima država članica. Za odabrane je pokazatelje važno da imaju sljedeća obilježja: pokrivaju ključne dimenzije makroekonomskih neravnoteža i gubitka konkurentnosti; daju mogućnost ranog upozorenja; pokazatelji su relativno jednostavni i imaju znatnu komunikacijsku ulogu te je za njih moguće ostvariti visoku razinu statističke kvalitete; te, naposljetku, podaci mogu biti pravodobno dostupni i usporedivi među državama članicama.

4.2.1. Analiza pomoću bruto domaćeg proizvoda po stanovniku

Nejednakost u dohotku od kapitala također je velika, posebno u najbogatijim zemljama, au nekoliko zemalja raste, povećavajući svoj doprinos ukupnoj nejednakosti u dohotku s povećanjem udjela dohotka od kapitala u BDP-u. Razine nejednakosti dohotka od kapitala znatno su više od dohotka od rada, osobito u bogatijim zemljama sjeverne i kontinentalne Europe te Latviji.

Slika 6. Prikaz kretanja BDP per capita

u dohotku od kapitala već visoka. Gini dohotka od kapitala porastao je u mnogim zemljama od 1990-ih, a u onim zemljama u kojima je porastao u razdoblju nakon krize, promjena je bila relativno velika (npr. Italija, Latvija i Mađarska). Štoviše, nejednakost u dohotku od kapitala vjerojatno će biti veća, rasti će brže i pridonijeti ukupnoj nejednakosti više nego što se procjenjuje. To je u skladu s uočenim postupnim povećanjem udjela dohotka od kapitala u BDP-u tijekom vremena u većini zemalja EU-a. Prema Eurostatu u (2022) većina članica EU-a oporavila se brzo, ali neravnomjerno. Između 2019. i 2021. (uključivo), BDP po stanovniku porastao je u prosjeku među njima za 3,6 posto, ali je ipak pao u Španjolskoj za 3,7 posto. Južna Europa općenito je pala za 1,3 posto, dok je siromašnija CEE uspjela porasti za 8,4 posto (baltičke države bile su zvijezde sa stopama iznad 12 posto), a bogati sjeverozapad ostvario je skromniju stopu rasta od 4,4 posto. Ako promatramo EU kao cjelinu, varijanca dohotka zemlje po stanovniku, koja se smanjila od 2014. (tada 0,71), porasla je s 0,65 na 0,69 tijekom pandemije, što ukazuje na ponovno odstupanje prema podacima Eurostata (2023).

4.2.2. Kretanje BDP-a po regijama

BDP po tržišnim cijenama u EU-u procijenjen je na 13,4 trilijuna eura u 2022., što je ekvivalentno prosječnom iznosu od 29 900 eura po stanovniku. Ove brojke označavaju značajno smanjenje gospodarske aktivnosti u usporedbi s 2019.: izravni i neizravni učinci krize izazvane COVID-19 doveli su do pada BDP-a za više od 600 milijardi eura u trenutnim cijenama, dok je BDP po stanovniku pao za 1400 eura prema podacima Eurostata (2023). Iza ovih ukupnih brojki stoje znatne razlike među regijama EU-a u smislu njihove gospodarske uspješnosti. Među ostalim čimbenicima, oni se mogu objasniti: dostupnošću prirodnih i ljudskih resursa; promjene koje donosi globalizacija, kao što su preseljenje i outsourcing proizvodnje i nekih uslužnih djelatnosti; nasljeđe bivših gospodarskih sustava; socioekonomski razvoj; geografska blizina ili udaljenost od tržišta. Središnja mjera nacionalnih računa, BDP, sažima ekonomski položaj zemlje ili regije. Ova dobro poznata ravnoteža tradicionalno se dijeli s ukupnim brojem stanovnika kako bi se stvorila zamjenska mjera za analizu ukupnog životnog standarda, odnosno BDP-a po stanovniku. Iako se BDP i dalje koristi za praćenje gospodarskih kretanja, igrajući važnu ulogu u donošenju ekonomskih odluka, nadopunjuju ga drugi pokazatelji kao izvor informacija za informiranje političkih rasprava o društvenim i ekološkim pitanjima. To je zato što BDP ne uzima u obzir

eksternalije kao što je ekološka održivost ili pitanja kao što su raspodjela dohotka ili socijalna uključenost, koji se sve više smatraju važnim pokretačima održivog razvoja i ukupne kvalitete života. Kako bi se kompenzirale razlike u razini cijena među zemljama, BDP se može pretvoriti pomoću faktora konverzije poznatih kao pariteti kupovne moći (PPP). Korištenje PPP-a, umjesto tržišnih deviznih tečajeva, rezultira time da su podaci denominirani u umjetnoj jedinici zajedničke valute koja se naziva standard kupovne moći (PPS). Korištenje serija PPS-a, umjesto serija temeljenih na eurima, obično ima učinak izravnavanja, budući da zemlje i regije s vrlo visokim BDP-om po stanovniku u eurima također imaju relativno visoke razine cijena (na primjer, troškovi života u Luksemburgu općenito puno viši od troškova života u Bugarskoj). Statistike se općenito prikazuju u trenutnim (ili nominalnim) uvjetima; drugim riječima, njihovu trenutnu vrijednost tijekom dotične referentne godine. Za usporedbu tijekom vremena, može biti jasnije koristiti podatke u uvjetima stalne cijene, gdje je niz prilagođen kako bi se uzele u obzir promjene cijena. Na primjer, kada bi BDP porastao iz godine u godinu sa 100,0 milijardi eura na 110,0 milijardi eura, dok je inflacija 2% u stalnim cijenama (ili realnim izrazima), BDP u drugoj godini iznosio bi 107,8 milijardi eura, odražavajući realnu stopu rasta od 7,8%, u usporedbi sa stopom rasta od 10,0% nominalno. Tijekom razdoblja inflatornog pritiska, serije koje su označene u terminima tekućih cijena bit će više od serija stalnih cijena; ova se situacija može preokrenuti ako postoji razdoblje deflacije (pad cijena).

4.2.3. Kretanje BDP-a p/c po regijama

Prema Eurostatu (2023) i njihovim podacima, 2022. godine stope BDP-a po stanovniku su bile više od prosječne razine BDP-a po stanovniku. Stope BDP-a po stanovniku bile su više prvenstveno u nizu regija koje su se protezale od nordijskih država članica, preko Njemačke i zemalja Beneluksa do Austrije i sjeverne Italije. Inače, postojalo je nekoliko izoliranih slučajeva s relativno visokim regionalnim vrijednostima BDP-a po stanovniku, na primjer, dvije od tri regije u Irskoj, određene regije u Španjolskoj i Francuskoj, kao i većina preostalih regija glavnog grada. Regionalna distribucija BDP-a bila je relativno iskrivljena jer je samo 38 % regija (92 od 242) prijavilo razinu BDP-a po stanovniku koja je iznad prosjeka EU-a. Među regijama koje se smatraju relativno 'bogatima' (njih 20) – gdje je BDP po stanovniku bio najmanje 50 % iznad prosjeka EU, južna Irska imala je najveći regionalni BDP po stanovniku u 2022. godini; njezina je razina

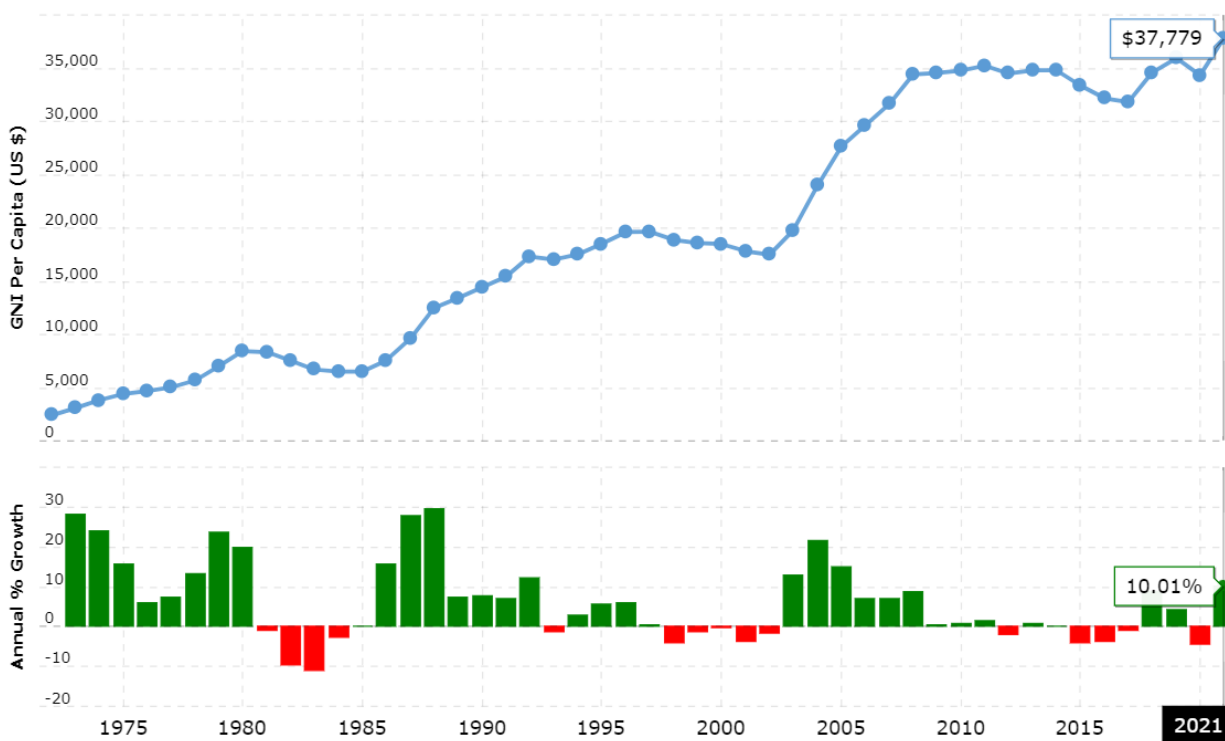
gospodarske proizvodnje bila 2,7 puta viša od prosjeka EU-a. Postojale su četiri druge regije u kojima je gospodarski učinak po stanovniku bio najmanje dvostruko veći od prosjeka EU-a, sve su bile regije glavnog grada: Luxembourg, Easternand Midland u Irskoj, Région de Bruxelles-Capitale/Brussels, Hoofdstedelijk Gewest u Belgiji i Praha u Češkoj. Regije s vrlo visokim razinama BDP-a karakterizira snažna prisutnost multinacionalnih poduzeća i/ili tokova dnevnih putnika. To može iskriviti njihovu razinu gospodarske aktivnosti, osobito ako se kapitalna imovina (na primjer tehnološki patent) nalazi u regiji. Irska je dom niza vrhunskih svjetskih tehnoloških i farmaceutskih tvrtki. Prema podacima Eurostata (2023) bilo je 16 regija diljem EU-a u kojima je BDP po stanovniku bio manji od 50% prosjeka EU-a. Prvenstveno su bili koncentrirane u Grčkoj (šest regija) i Bugarskoj (pet regija), dok su tu bile i tri druge regije iz istočnih država članica EU – Észak-Alföld u Mađarskoj, Nord -Est u Rumunjskoj, te Panonska Hrvatska u Hrvatskoj – kao i Gvajana i Mayotte (obje Régions UltrapériphériquesFrançaises). Godine 2022. najniža razina regionalnog BDP-a po stanovniku zabilježena je u Mayotteu (u Francuskoj), nešto ispod jedne trećine prosjeka EU, sljedeće najniže razine BDP-a po stanovniku (sve unutar raspona od 36–39% prosjeka EU) zabilježene su u Severozapadenu, Severentsentralen i Yugoiztochen, sve se nalaze u Bugarskoj kako navodi Eurostat (2023).

4.2.4. Analiza pomoću bruto nacionalnog dohotka po stanovniku

Nejednakost u EU tradicionalno se analizira ili na razini pojedinačne zemlje ili u smislu prosjeka trendova u zemlji, ali pozornost se sada prebacuje na analizu nejednakosti između svih građana u pojedinim državama članicama. Koristeći podatke iz ankete o dohotku, ovaj stupac pokazuje da je ta nejednakost među građanima EU-a znatno niža nego među građanima SAD-a, ali malo veća nego u zemljama s uspostavljenim modelima socijalne skrbi kao što su Australija i Japan. Ovaj i drugi nalazi mogu biti korisni u utvrđivanju najučinkovitijeg političkog puta za rješavanje nejednakosti na razini EU-a navodi Van derLeyen (2019). Bruto nacionalni dohodak ili BND je zbroj dodane vrijednosti svih rezidentnih proizvođača plus svi porezi na proizvode (minus subvencije) koji nisu uključeni u vrednovanje outputa plus neto primici od primarnog dohotka (naknade zaposlenicima i dohodak od imovine) iz inozemstva. Podaci se iskazuju u trenutnim američkim dolarima tako da se BND izračunat u nacionalnoj valuti, obično pretvara u američke dolare prema službenim tečajevima za usporedbe među gospodarstvima, iako se koristi alternativni

tečaj kada se procijeni da službeni tečaj odstupa za iznimno veliku maržu od tečaja koji se stvarno primjenjuje u međunarodnim transakcijama. Kako bi se ublažile fluktuacije cijena i tečajeva, Svjetska banka koristi posebnu Atlas metodu pretvorbe te primjenjuje faktor pretvorbe koji predstavlja prosjek tečaja za određenu godinu i dvije prethodne godine, prilagođen za razlike u stopama inflacije između zemlje i do 2000. godine, zemalja G-5 (Francuska, Njemačka, Japan, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Države). Od 2001. godine te zemlje uključuju europodručje, Japan, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Države. U nastavku se nalazi slika 7. koja prikazuje kretanje bruto nacionalnog dohotka na razini Europske unije tijekom godina (od 1975. godine do 2021. godine) izražen u američkim dolarima na gornjem grafikonu i stopu godišnjeg rasta na donjem grafikonu.

Slika 7. Prikaz kretanja bruto nacionalnog dohotka na razini Europske unije

Izvor: autorica preuzela gotovo grafičko rješenje iz: Svjetska banka, 2022

Prema podacima Eurostata (2023) BND Europske unije po glavi stanovnika za 2021. iznosio je 37 779 USD, što je povećanje od 10,01% u odnosu na 2020. BND Europske unije po glavi stanovnika za 2020. iznosio je 34 342 USD, što je pad od 4,47% u odnosu na 2019. BND Europske unije po

glavi stanovnika za 2019. iznosio je 35 948 USD, što je povećanje od 4% u odnosu na 2018. BND Europske unije po glavi stanovnika za 2018. iznosio je 34 566 USD, što je povećanje od 8,61% u odnosu na 2017. Prema tim podacima od zadnjih nekoliko godina, vidljiv je pad u 2020. godini uzrokovan pandemijom koronavirusa, a nakon toga 2021. godine dolazi do znatnijeg rasta što označava oporavak gospodarstava.

4.3. Postupak u slučaju makroekonomske neravnoteže

Postupak u slučaju makroekonomske neravnoteže (MIP⁴) je jedan od glavnih i ključnih elemenata u okviru gospodarskog upravljanja Europske unije. MIP je nastao 2011. godine, a cilj MIP-a jest otkrivanje i rješavanje negativnih trendova koji utječu na gospodarstvo zemlje članice Europske unije, europodručja ili Europske unije u cjelini. Glavna namjena MIP-a je prepoznavanje potencijalnih rizika u ranijim fazama (mehanizam upozoravanja), sprječavanje nastanka makroekonomskih neravnoteža koje štete gospodarstvima te ispravljanje neravnoteža koje već postoje. Mehanizam upozoravanja koristi jedanaest indikatora kako bi lakše identificirao potencijalne rizike. Europska komisija (2022) navodi kako je moguć prijedlog Vijeću za izdavanje preporuka zemljama u kojima su neravnoteže indentificirane, te kako zemlje koje imaju prekomjerne neravnoteže mogu biti predmetom poboljšanog postupka specifičnog nadzora ili ući u postupak zbog prekomjernih neravnoteža koji naposljetku može dovesti do sankcija zemalja članica EU koje ne djeluju u skladu s obvezama. Prema Europskoj komisiji (2017) postoji 5 ključnih faza u provođenju postupka u slučaju makroekonomske neravnoteže:

1. Prva faza – Obuhvaća sve zemlje članice Europske unije koje ne koriste financijska sredstva iz programa pomoći i makroekonomske prilagodbe i služi za razvrstavanje zemalja članica na one sa zdravom ekonomijom koje ne ulaze u sljedeće faze te na one kod kojih je potrebno dodatno analiziranje i stoga ulaze u sljedeće faze procedure. U ovoj fazi, Europska komisija objavljuje svoje izvješće o mehanizmu upozorenja na temelju tablice rezultata svih relevantnih čimbenika za svaku zemlju. Nakon sveobuhvatne analize svih relevantnih čimbenika identificira zemlje i pitanja koja zahtijevaju detaljni i dubinski pregled.

⁴ MIP – eng. macroeconomic imbalance procedure

2. Druga faza – Ministri financija raspravljaju o izvješću o mehanizmu upozorenja i daju povratne informacije za daljnje detaljne preglede komisija.
3. Treća faza – Objavljaju se detaljni pregledi komisija koji čine dio izvješća o zemljama koje komisija izrađuje za sve zemlje članice Europske unije kako bi procijenila izazove nacionalne politike i radnje koje se moraju poduzeti za njihovo rješavanje.
4. Četvrta faza – Ministri financija raspravljaju o detaljnim pregledima komisije i odlučuju o svim preporukama kao što je praćenje ili moguće pokretanje postupka prekomjerne neravnoteže (EIP⁵).
5. Peta faza – Zemlje članice Europske unije uzimaju u obzir izvješća zemalja kada razvijaju svoje nacionalne programe reformi i donose odluke o nacionalnoj politici.

Po primjeru na Pakt o stabilnosti i rastu ili SGP⁶, prema MIP-u država članica s neravnotežama podliježe nadzoru u okviru preventivnog dijela i, na kraju, Postupkom prekomjerne neravnoteže, kao korektivnim dijelom, koji u slučaju članica eurozone može dovesti do sankcija. U praksi, međutim, sankcije nisu izrečene. Za razliku od SGP-a, ne postoje jasni okidači za različite korake u pravnom postupku. Zemlje se prvo procjenjuju prema tablici kvantitativnih pokazatelja u Izvješću o mehanizmu upozorenja. Međutim, to nije mehanički process, nego on djeluje kao filter za odabir zemalja za takozvane dubinske preglede. Ove revizije dio su procesa Europskog semestra, koji daje preporuke u okviru MIP-a kao dio procesa za pojedinu zemlju. Nadzor MIP-a pridonio je političkom okruženju koje podržava u nizu aspekata, npr. podizanjem svijesti o problemima u vezi s makroekonomskim neravnotežama, pružanjem okvira za određivanje prioriteta nacionalnog političkog programa s ciljem osiguravanja makroekonomske stabilnosti i jačanjem političkog dijaloga o makroekonomskoj stabilnosti pitanja između nacionalnih tijela i institucija EU-a, kao i među državama članicama kako navodi Europska komisija (2020). Također, Europska komisija (2020) tvrdi kako je temeljna arhitektura MIP-a asimetrična, te da MIP slijedi pristup po državama koji premalo pozornosti posvećuje definiranju općeg stajališta makroekonomske politike za europodručje, a zatim jasnom identificiranju uloge koju će igrati različite države članice unutar tog općeg okvira. Kao dio europskog semestra, države članice EU-

⁵ EIP – eng. excessive imbalance procedure

⁶ SGP – eng. stability and growth pact

a dobivaju političke preporuke pod tri različita naslova: SGP, MIP i „integrirane smjernice” (IG⁷) povezane sa strategijom rasta i zapošljavanja Europa 2020. Kao što svjedoče Hagelstam i suradnici (2019), preporuke koje se odnose na IG i MIP često su skupljene zajedno. Nadalje napominje da se iste preporuke mogu pojaviti pod MIP-om ili pod IG-ovima, ovisno o tome je li zemlja klasificirana bez neravnoteža ili s neravnotežama. Ovdje se oslanja na Preporuke za pojedine države ili CSR⁸ koje je ocijenila Europska komisija u izvješćima za državu, s posebnim fokusom na MIP-CSR. Prethodna istraživanja dovela su u sumnju učinkovitost MIP-a. Efsthathiou i Wolff (2019) ne mogu pronaći statistički značajan učinak preporuka, nadalje nalaze statistički značajan učinak. Međutim, oni uključuju lažnu oznaku za ‘preporuke koje je teško ispuniti’, koja obuhvaća preporuke koje bi imale visoku političku cijenu. Kao što bi se moglo očekivati, provedba s ostalim preporukama koje nose male političke troškove je veća, ali vjerojatno će i učinkovitost tada biti niža, budući da je učinak lakih reformi mali (zato su lake). Empirijski rezultati o relativno niskoj učinkovitosti preporuka za makroekonomsku i strukturnu politiku danih zemljama poklapaju se s utvrđenom literaturom o okviru upravljanja eurozonom koja prethodi MIP-u.

Ioannu i Stracca (2014) nalaze snažne dokaze da ni Pakt stabilnosti i rasta ni Lisabonska strategija nisu imali značajan i koristan utjecaj na ekonomske i fiskalne rezultate. Međutim, dokazi o učinku fiskalnih pravila mnogo su nijansirani. U literaturi se nalaze neki dokazi da pravila ograničavaju fiskalne rezultate i postoje dokazi da što su fiskalna pravila pravno snažnija i obvezujuća, to su učinkovitija, navode Iara i Wolff (2014). Međutim, fiskalna izvedba samo je jedan aspekt procjene MIP-a. Procjena učinkovitosti može se provesti kroz dva komplementarna pristupa. Prvi se oslanja na to jesu li zemlje provele relevantne preporuke za pojedine zemlje. Drugi pristup je promatranje jesu li se pokazatelji tablice poboljšali, nakon provedbe preporuka za pojedinu zemlju. Kada se procjenjuje na temelju stope provedbe CSR-a, jednostavni deskriptivni grafikoni bacaju ozbiljne sumnje na ukupnu učinkovitost okvira MIP-a. Prosječne stope provedbe su manje od 50%, tj. prosječna provedba je samo djelomična. Detaljne stope provedbe govore još više: tijekom cijelog razdoblja i za sve zemlje zajedno, CSR-ovi koji su „u potpunosti riješeni” predstavljaju samo 2%, a oni koji pokazuju „znatan napredak” predstavljaju 8%. Zapravo, najčešće ocjene su „ograničen napredak (39%) i „neki napredak“ (38%), a preostalih 13% je „bez napretka“. Štoviše, stope

⁷ IG – eng. integrated guidelines

⁸ CSR – eng. country specific recommendations

provedbe znatno su pale u posljednjih 5 godina. Protuargument koji se često daje u odgovoru na ove brojke je da su zemlje sklone implementaciji preporuka s određenim kašnjenjem, na primjer nakon dvije ili tri godine, pogotovo zato što je za mnoge reforme potrebno nekoliko godina da budu doneseni i implementirani.

Loš učinak rasta tijekom proteklih desetljeća u Europi povećao je zabrinutost zbog sve veće disperzije prihoda i socijalne isključenosti. Europska komisija je 2019. pokrenula strategiju Europa 2020.-2025. čiji je cilj poboljšati socijalnu uključenost u Europi povrh već postojećih europskih regionalnih politika kojima je cilj smanjiti regionalne razlike kroz poticanje rasta u područjima gdje su prihodi relativno niski. Iako je najlakše mjere nejednakosti ograničiti na nacionalne granice, postojanje takvih ciljeva i politika na razini cijele Unije motivira mjerenje disperzije prihoda među svim europskim zemljama. Pred kraj 2000-ih godina distribucija dohotka u Europi bila je manje jednaka nego u prosječnoj zemlji OECD-a, iako znatno manje nego u Sjedinjenim Državama. Dimenzija unutar zemlje, a ne dimenzija između država, čini se najvažnijom prema Von der Leyenu (2019).

Nejednakost u Europi znatno je porasla od sredine 1980-ih. Iako je proces proširenja EU tome pridonio, to nije jedino objašnjenje jer se nejednakost povećala i unutar „jezgre“ od 8 europskih zemalja. Čini se da su veliki prihodi među 10% onih koji najviše zarađuju glavni pokretač ove evolucije. Mnoge europske zemlje suočene su sa sporim rastom tijekom proteklih desetljeća, a trend se pogoršao posljednjih godina. Za razliku od gospodarskih procvata kada je većina pojedinaca vjerojatno vidjela značajna povećanja svojih prihoda, nizak rast obično izaziva zabrinutost zbog stagnacije prihoda, rastuće nejednakosti i siromaštva. Recesija u proteklih nekoliko godina uzrokovana padnemijom i ruskom agresijom ne samo da je povećala pozornost na rastuće nejednakosti u zemljama OECD-a, već je izazvala i rastući akademski i politički interes za pronalaženje širih mjera za ekonomski učinak od rasta BDP-a. To uključuje socijalne dimenzije, kao što je disperzija prihoda i različite pokazatelje blagostanja. Iako se nejednakost često promatra iz nacionalne perspektive, postoje dobri razlozi da se ona analizira za Europu u cjelini. Politike i ciljevi na razini Unije već su uspostavljeni u nizu područja. Prema Eurostatu (2023) politike preraspodjele individualnih dohodaka ostaju u isključivoj nadležnosti nacionalnih vlada. Konačno, s dubljom integracijom Europljani će vjerojatno više gledati izvan svojih nacionalnih

granica kada budu radili relativne usporedbe prihoda. Međutim, postoje važni metodološki izazovi za mjerenje disperzije dohotka u Europskoj uniji kao cjelini. Stvaranje smislene statistike koja sažima heterogenost u razinama dohotka i distribuciji među zemljama iz oskudnih i često ne u potpunosti usporedivih podataka o dohotku nije lako. Kao što je viđeno u radu veliki dio postojeće literature o nejednakosti u EU još uvijek se usredotočuje na nacionalne razine i trendove u nejednakosti, što je ponekad nadopunjeno pokušajima klasteriranja zemalja koje pokazuju slične karakteristike. Eurostat (2023) objavljuje mjere disperzije dohotka i siromaštva u EU kao ponderirane prosjeke nacionalnih pokazatelja nejednakosti. Rijetke su mjere nejednakosti na razini Europske unije koje uzimaju u obzir disperziju dohotka između europskih zemalja.

5. USPOREDBA EKONOMSKIH NERAVNOTEŽA U POSTTRANZICIJSKIM ZEMLJAMA ČLANICAMA EU

Posttranzicijske zemlje su one koje su prošle kroz proces tranzicije iz socijalističkih ili komunističkih ekonomija prema tržišno orijentiranim kapitalističkim ekonomijama nakon pada Berlinskog zida i kraja Hladnog rata. Proces tranzicije obuhvatio je zemlje istočne i srednje Europe, kao i neke zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza. Većina posttranzicijskih europskih zemalja postale su članice Europske unije, a to su (po redu kako su pristupale Uniji): Poljska, Češka, Mađarska, Slovačka, Slovenija, Estonija, Latvija, Litva. Cipar, Malta (2004.godine), Bugarska, Rumunjska (2007. godine), Hrvatska (2013. godine). Ove zemlje su prošle kroz proces tranzicije i reformi kako bi ispunile uvjete za članstvo u Europskoj uniji i ostvarile integraciju s europskim gospodarstvom i političkim sustavom. Trenutno su punopravne članice EU-a i sudjeluju u njenim političkim, ekonomskih i institucionalnim strukturama. Ključne značajke i izazovi posttranzicijskih zemalja članica EU u pogledu njihove ekonomije su: privatizacija, deregulacija, inflacija, socijalna prilagodba i ekonomske neravnoteže. Makroekonomske neravnoteže u posstranzicijskoj Europi odnose se na ekonomske disparitete koji su se pojavili u regiji nakon pada komunizma i tranzicije prema tržišno orijentiranim ekonomijama. Te neravnoteže karakterizirane su različitim ekonomskim pokazateljima i trendovima koji ističu jedinstvene izazove s kojima su se suočavale zemlje u istočnoj i srednjoj Europi tijekom i nakon tranzicijskog razdoblja. Visoke ili rastuće ekonomske (dohodak i bogatstvo) nejednakosti mogu dovesti do ozbiljnih negativnih ekonomskih, društvenih i političkih posljedica koje mogu imati duboke štetne učinke na ekonomski rast, sreću i zdravlje pojedinca, političko sudjelovanje i druge ishode. Nedavne studije Perugini i Pompei (2015) su otkrile da sve veća nejednakost u prihodima može biti odgovorna za rastuće svjetsko nezadovoljstvo demokracijom i porast podrške populizmu i neliberalizmu. Istraživanja su također pokazala da je dohodovna nejednakost negativno povezana s međugeneracijskom mobilnošću i jednakošću mogućnosti za stjecanje dohotka. U tom kontekstu posebno je vrijedno proučavanja iskustvo postsocijalističkih zemalja srednje i istočne Europe (SIE). Te su zemlje imale relativno jednaku raspodjelu prihoda i bogatstva u socijalizmu, ali su svjedočile eksploziji nejednakosti tijekom procesa tranzicije na tržišna gospodarstva. Putanje rasta

nejednakosti u zemljama SIE oblikovane su nekoliko ekonomskih i političkih procesa, uključujući dubinu njihove početne tranzicijske recesije i učinak rasta tijekom tranzicijskog razdoblja.

5.1. Ključni ekonomski, institucionalni i društveni pokazatelji

Nedavni napredak u konstruiranju sveobuhvatnije distribucije dohotka i bogatstva oslanjanjem na kombinirane podatke iz istraživanja kućanstava, poreznih izvora i statistike nacionalnih računa otkriva da je veličina porasta nejednakosti u regiji SIE prethodno bila ozbiljno podcijenjena. Ovo potpoglavljesažima postojeće znanje i koristi nove procjene trendova nejednakosti prihoda i bogatstva u zemljama srednje i istočne Europe kako bi se osvijetlili čimbenici koji su bili odgovorni za širenje nejednakosti u regiji. Ankete kućanstava tradicionalno su primarni izvor podataka o prihodima za mjerenje nejednakosti. Međutim, prema Perugini i Pompei (2015) istraživanja iz posljednja dva desetljeća uvjerljivo dokumentiraju da mikropodaci iz anketa pate od važnih ograničenja. Iz perspektive mjerenja nejednakosti, najvažniji nedostaci odnose se na pogrešku mjerenja i podzastupljenost najviših primanja. Mnoga istraživanja pokazuju da su podaci za kućanstva s visokim dohotkom manje reprezentativni u anketama od podataka za kućanstva s dohotkom koji pripada srednjem ili nižem dijelu raspodjele dohotka. Osim toga, čini se da su najveći prihodi dostupni u anketama podcijenjeni zbog nepotpunog odgovora osoba s visokim prihodima ili nedostupni zbog takozvanog top kodiranja. Procjene nejednakosti temeljene na podacima istraživanja stoga mogu biti pristrane i podcijenjene. Ovi nalazi dali su poticaj za konstruiranje sveobuhvatnijih distribucija dohotka (distribucijski nacionalni računi, DINA) koji, osim podataka ankete, također iskorištavaju podatke iz prijave poreza na dohodak i nacionalnih računa kako bi pomogli u prevladavanju nedostataka procjena temeljenih na anketama.

Porast nejednakosti dohotka u posttranzicijskim zemljama Europe početkom 1990-ih, nakon prijelaza iz centralno planiranih u tržišne ekonomije, nije bio iznenađenje. Prije tranzicije, socijalističke ekonomije u regiji dijelile su ozbiljne nestašice, vrlo niske razine ulaganja u ljudski kapital, nekonkurentno upravljanje, uglavnom nacionalizirani fizički kapital, loše usluge i punu, ali vrlo neučinkovitu zaposlenost. Ovo posljednje pratila je administrativno komprimirana struktura plaća, koja je iznenada oslobođena početkom 1990-ih, zajedno s rastom privatnog sektora, ta je liberalizacija pridonijela porastu dohodovne nejednakosti. U kasnim 1990-ima

nejednakost dohotka općenito se stabilizirala (uz neke iznimke i kasnije fluktuacije) u postsocijalističkim zemljama koje su kasnije pristupile EU. Od tada je, međutim, nejednakost dohotka dosegla vrlo različite razine, pri čemu su Bugarska, Srbija i Rumunjska bile najnejednakije do kraja 2010-ih, a slijede ih Baltik, Poljska, Albanija i Hrvatska. Te su zemlje trenutačno u prosjeku znatno više nejednake nego neistočne Europe. S druge strane, Slovačka, Slovenija i Češka zadržale su relativno nisku razinu dohodovne nejednakosti kroz čitavo razdoblje od tri desetljeća, dok su Bosna i Hercegovina, Mađarska i Moldavija dosegle umjerene razine nejednakosti. Te razlike između zemalja proizlaze iz početnog tempa i redoslijeda ekonomskih reformi, koje su se značajno razlikovale među zemljama, i iz politika koje su kasnije usvojene. Popuštanje vladinih kontrola u određivanju plaća dovelo je do povećanja disperzije primanja. Zanimljivo je da se nejednakost u primanjima povećala kako u zemljama koje su usvojile brze i odlučne tržišno orijentirane reforme, poput Češke ili Poljske, tako i u zemljama u kojima su reforme bile spore i postupne, poput Bugarske ili Rumunjske. Disperzija se dogodila i u rastućem privatnom i u sve manjem javnom sektoru. Štoviše, gotovo puna zaposlenost, koja je bila cilj socijalističkih režima, pokazala se neodrživom u novoj gospodarskoj stvarnosti zbog svoje visoke neučinkovitosti. To je rezultiralo enormnim odljevom radne snage iz zaposlenja u nezaposlenost ili neaktivnost, što je dodatno povećalo dohodovnu nejednakost.

5.2. Trend konvergencije posttranzicijskih zemalja članica EU

U ekonomskom kontekstu, pojam konvergencije odnosi se na proces smanjenja gospodarskih razlika između regija, država ili ekonomija i ostvarenje zajedničkog cilja ili standarda. Koncept konvergencije se može primjeniti na razne aspekte ekonomije kao na primjer, dohodak po stanovniku, inflaciju, produktivnost i dr. Konvergencija može biti regionalna, nacionalna ili globalna, ovisno o razini na kojoj se analizira. Važno je napomenuti kako konvergencija nije linearni proces iako postoji tendencija prema smanjenju gospodarskih razlika među zemljama članicama EU-a. Razine konvergencije variraju između različitih zemalja i regija, a brzina i uspješnost ovog procesa ovise o brojnim unutarnjim i vanjskim faktorima. EU nastavlja pružati podršku posttranzicijskim zemljama kroz različite programe i fondove kako bi pomogao u promicanju konvergencije i ekonomske stabilnosti u cijeloj Europskoj uniji. Trend konvergencije među posttranzicijskim zemljama članicama Europske unije varira ovisno o različitim faktorima,

uključujući gospodarsku politiku, tržišne uvjete i razinu reformi koje su te zemlje provodile od kraja komunizma i tranzicije prema tržišnoj ekonomiji. Ključni izazov posttranzicijskih zemalja bila je privatizacija državnih poduzeća i resursa koja u većini tranzicijskih zemalja nije bila transparentna. Perugini i Pompei (2015) navode kako je u Bugarskoj privatizacija poprimila oblik „insajderske privatizacije”, te je došlo do otimanja imovine i stvorilo prilike za raspodjelu državne imovine i resursa u ruke „elite”. Privatizacija je dovela do privilegija koje nisu opravdane, te do stvaranja privatnog bogaćenja, pogotovo kada se radilo o privatizaciji velikih i važnih državnih poduzeća. Međutim, treba napomenuti da neke studije otkrivaju da su statistički značajnu ulogu u promicanju nejednakosti imale samo privatizacija velikih razmjera i infrastrukturne reforme, dok se privatizacija malih poduzeća pokazala korisnom za one u donjem decilu raspodjele dohotka.

Prema Klitkou i Pucinski (2023) porast nejednakosti u primanjima u prvim godinama tranzicije bio je djelomično rezultat porasta obrazovnih premija za visokokvalificirane radnike. Na primjer, unutar samo pet godina tranzicije, premija na plaću za sveučilišne diplomante na Baltiku, u usporedbi s radnicima s osnovnim obrazovanjem, porasla je s 11% na 69%. Tijekom tranzicije, stare radne vještine (kao što je vladanje ruskim jezikom ili upravljanje socijalističkim poduzećem) uvelike su obezvrijeđene. Nova poduzeća, osobito strana, uvela su nove slobode u određivanju plaća. Povećana disperzija plaća rezultat je utrke između tehnološkog razvoja i obrazovanja, u kojoj je tehnologija bila pobjednik. Iako je udio stanovništva s najmanje srednjim obrazovanjem značajno porastao u svim posttranzicijskim zemljama, obrazovni sustavi imali su ograničenu sposobnost brze prilagodbe tehnološkim promjenama i prilagođavanja ljudskog kapitala u skladu s tim. To je rezultiralo tehnološkom promjenom usmjerenom na vještine. Uvođenje ugovora na određeno vrijeme bio je još jedan mehanizam tržišta rada koji se pojavio nakon tranzicije. S jedne strane, takozvana fleksibilizacija tržišta rada pomogla je u zaštiti ranjivih radnika (mladih, žena, niskokvalificiranih) od nezaposlenosti. Također je olakšao preraspodjelu radne snage u razdoblju intenzivnog otvaranja i uništavanja radnih mjesta i podržao poduzeća u suočavanju s neizvjesnim, tranzicijskim okruženjima. S druge strane, stvorilo je dvojno tržište rada, s primarnim sektorom veće produktivnosti i viših plaća i sekundarnim sektorom s niskim plaćama i radnim mjestima niske produktivnosti, lošim radnim uvjetima i nesigurnim zamkama posla. Treba napomenuti da je veliki dio nacionalnog bogatstva prebačen na građane na prilično pravičan način kroz privatizaciju stanova stanarima po cijenama ispod tržišnih. Na primjer, stope vlasništva nad kućama između 1980. i 2010. porasle su sa 26% na 86% u Estoniji, sa 36% na 81% u Poljskoj, sa

53% na 79% u Češkoj, sa 69% na 78% u Sloveniji i sa 71 % do 90% u Mađarskoj. Stoga bi rastuće stope vlasništva nad kućama mogle igrati ulogu ublažavanja povećanja nejednakosti kako navode Klitkou i Pucinski (2023).

Tržišne reforme uzrokovale su masovno premještanje radne snage iz državnog sektora u privatni sektor. Taj je pokret bio popraćen znatnim porastom samozapošljavanja, koje prije tranzicije u većini zemalja nije bilo, uz značajnu iznimku Mađarske, koja je ublažila propise i djelomično liberalizirala gospodarstvo već u komunističkoj eri. S jedne strane, samozapošljavanje slično ugovorima na određeno vrijeme moglo bi se promatrati kao alternativa nezaposlenosti, posebno u regijama teške industrije koje su bile najteže pogođene progresivnom deindustrijalizacijom. Iz ove perspektive, rastuća popularnost samozapošljavanja služila je smanjenju nejednakosti. S druge strane, mnoge male tvrtke imale su koristi od ranog ulaska u novonastale sektore sada tržišno orijentiranog gospodarstva i s vremenom su enormno rasle, pretvarajući svoje osnivače u novu gospodarsku elitu. Uspon privatnog kapitala općenito je pogoršao nejednakost dohotka u bivšim komunističkim zemljama jer je dohodak od kapitala tipično nejednako raspoređen od dohotka od rada.

Studija dohodaka od rada pokazuje da su se između 2002. godine i 2014. godine razine nejednakosti plaća smanjile u gotovo svim zemljama srednje i istočne Europe, s nerazmjerno velikim povećanjem plaća na dnu distribucije plaća. Autori studije Klitkou i Pucinski (2015) zaključuju da su tri glavna čimbenika pridonijela smanjenju nejednakosti u plaćama: (i) reforme zakona o radu povezane s (očekivanim) pristupanjem EU koje su, između ostalog, povećale pregovaračku moć radnika, (ii) dosljedno povećanje minimalne plaće i (iii) veliki migracijski odljevi u zemlje zapadne Europe. Potonji čimbenik vjerojatno je smanjio nejednakost u dohotku od rada jer se inozemna potražnja za radnicima migrantima uglavnom odnosila na niskokvalificiranu radnu snagu, povećavajući time vanjske mogućnosti radnika i dovodeći do povećanja njihovih domaćih plaća. Jedina istočnoeuropska zemlja koja je doživjela (blago) povećanje nejednakosti plaća bila je Češka, koja je doživjela smanjenje minimalne plaće izražene kao dio prosječne plaće. U isto vrijeme, Češka je imala najmanji migracijski odljev u SIE, s manje od 2% stanovništva koje živi u drugim zemljama EU, u usporedbi s maksimumom od gotovo 12% zabilježenim za Rumunjsku.

Povećanje nejednakosti u zemljama srednje i istočne Europe u 2000-ima promatrano pomoću podataka DINA-e moglo bi biti posljedica tehnoloških promjena usmjerenih na kapital i sudjelovanja u novoj fazi globalizacije. Iako ograničenost podataka onemogućuje proučavanje ovih učinaka za sve bivše komunističke zemlje, nedavna studija pruža dokaze za Poljsku. Otkriva da se od 2000-ih grupa s najvišim 1% prihoda u Poljskoj uglavnom sastoji od onih koji zarađuju poslovni prihod. To je povezano s povećanjem kapitala u gospodarstvu nakon ulaska u EU i rastućim udjelom kapitala u BDP-u prema Klitkou i Pucinski (2023). Ti bi učinci mogli proizaći iz tehnoloških promjena koje povećavaju kapital do kojih su doveli izravna strana ulaganja, pomaci izazvani trgovinom prema kapitalno intenzivnim sektorima i rastuća tržišna moć multinacionalnih kompanija. Međutim, potrebno je više istraživanja uz korištenje detaljnih podataka o prihodima pojedinaca iz izvora poreza kako bi se potvrdili ovi mehanizmi.

Klitkou i Pucinski (2015) navode kako je tijekom Velike recesije koja je trajala od 2008. do 2012. godine, razina nejednakosti dohotka statistički značajno porasla za Bugarsku, Estoniju, Mađarsku i Sloveniju, ali se nije povećala u drugim zemljama obuhvaćenim istraživanjem. Za većinu zemalja sa značajnim povećanjem nejednakosti, pad stope zaposlenosti s punim radnim vremenom tijekom recesije imao je najveću ulogu u objašnjenju promjena u nejednakosti. Istodobno, zanimljivo je da povećanje zaposlenosti na nepuno radno vrijeme ili nije utjecalo na nejednakost ili je zapravo smanjivalo nejednakost. Što se tiče promjena u učestalosti privremenih poslova, nije bilo utjecaja na dohodovnu nejednakost. O imovinskoj nejednakosti u istočnoj Europi zna se relativno malo. Sve do 2010-ih nije bilo pouzdanih podataka za mjerenje bogatstva i njegove raspodjele u regiji. Situacija se nedavno popravila kada su neke zemlje SIE uključene u Anketu o financijama i potrošnji kućanstava (HFCS) koju provodi Europska središnja banka.

6. ZAKLJUČAK

U ovom radu obradila se problematika regionalne nejednakosti u posttranzicijskim zemljama EU. Podaci u radu dokazuju da se nejednakost u Europi tijekom tranzicije na tržišna gospodarstva povećala znatno više nego što se mislilo. Nejednakost bogatstva u nekim bivšim komunističkim zemljama eksplodirala je i dosegla najviše razine u Europi, dok je nekoliko drugih doseglo razine u zrelih kapitalističkim gospodarstvima. Tržišne reforme, uspon privatnog kapitala i ograničena redistribucija pridonijeli su povećanju nejednakosti u regiji. Kako bi se razine nejednakosti dohotka u istočnoj Europi približile onima uočenim u drugim dijelovima Europe, vlade bi se trebale aktivnije uključiti u politike predraspodjele i preraspodjele. Neispunjeni zahtjev građana za preraspodjelom u mnogim zemljama srednje i istočne Europe mogao bi biti razlog nedavnog političkog trenda prema neliberalizmu i populizmu. Što se tiče predraspodjele, zemlje srednje i istočne Europe trebale bi reformirati politike koje oblikuju tržišnu distribuciju dohotka, kao što su regulacija financijskog sektora, zakonodavstvo o minimalnoj plaći i sindikalna prava, dostupnost i kvaliteta zdravstvenih i obrazovnih usluga i drugo. Kao odgovor na velike zahtjeve javnosti za redistribucijom, potrebno je provesti opsežniju politiku redistribucije. To bi se moglo postići progresivnijim oporezivanjem osobnih dohodaka i transferima siromašnijim slojevima stanovništva. Potonje bi se trebalo postići korištenjem subvencija za niske plaće uvjetovanih zapošljavanjem, za koje se pokazalo da smanjuju siromaštvo i povećavaju zaposlenost u SAD-u, Velikoj Britaniji i drugim naprednim zemljama. S obzirom na to da je imovinska nejednakost u nekim postsocijalističkim zemljama, posebice na Baltiku, među najvišima u Europi, postoji razlog za uvođenje poreza na neto bogatstvo ili nasljedstvo u tim zemljama.

LITERATURA

1. Arnold, J. M., Bassanini, A., & Scarpetta, S. (prosinac 2007.). *Solow or Lucas?: Testing Growth Models Using Panel Data from OECD Countries*. Economics Department.
2. Benassy-Quere, A. (2017.). *Making the European semester more efficient*. Investment and Growth in Advanced Economies (str. 325-332). Sintra Portugal: ECN Forum on Central Banking.
3. Borges de Castro, R. (2021.). *EU crash course in geopolitics: Lessons from the foreign policy "battlefield"*. European Policy Centre, str. 66-89.
4. Brkić, M., & Šabić, A. (2014.). *Okvir za praćenje makroekonomskih neravnoteža u Europskoj uniji – značenje za Hrvatsku*. Zagreb: Hrvatska narodna banka.
5. Brown, S. (2020.). *The Rise and Fall of the Aid Effectiveness Norm*. European Journal of Development Research , str. 12-35.
6. Carbone, M., & Keijzer, N. (2021.). *The European union and policy coherence for development: reforms, results, resistance*. European Journal of Development Research 28(1), str. 30-43.
7. Deen, B., Wouter, Z., & Van Loon, I. (2021.). *The Eastern Partnership: Three dilemmas in a time of troubles*. The Hague: Clingendael, str. 50-76.
8. Demertzis, M., & Wolff, G. (2019.). *Hybrid and cybersecurity threats and the European Union's financial system*. Bruegel Policy Contribution no. 10, str. 10-44
9. Europska komisija (2022) *Evolution of emission allowances spot prices*. Dostupno na: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/20191105-quarterly_report_on_european_electricity_markets_q_2_2019_final.pdf (pristupljeno: 14.9.2023.)
10. Europska središnja banka (2022). *Rast realnog BDP-a europodručja*. Dostupno na: https://www.ecb.europa.eu/pub/projections/html/ecb.projections202209_ecbstaff~3eafaee1a.hr.html (pristupljeno: 14.9.2023.)

11. Eurostat (2022). *GDP main aggregates and employment estimates for the second quarter of 2022*. Euroindicators. Dostupno na:
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/14698162/2-07092022-AP-EN.pdf/955b2522-9712-c5bd-5e3d-f7d26d221e6c> (pristupljeno: 14.9.2023.)
12. Eurostat (2022). *Median equivalised disposable income*. Dostupno na:
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_income_distribution_and_income_inequality (pristupljeno: 14.9.2023.)
13. Faulend, M., & Šošić, V. (2010.). *HNB Istraživanja - Zagreb*. Hrvatska narodna banka, str. 40-54.
14. Fischer, G., & Strauss, R. (2021.). *Europe's Income, Wealth, Consumption, and Inequality*. Oxford: International Policy Exchange.
15. Hagelstam, K., Dias, C., Angerer, J., & Zoppè, A. (2019.). *The European Semester for economic policy coordination: A reflection paper*. Directorate-General for Internal Policies, EGOV, PE 624.440.
16. Heinemann, F., Moessinger, M., & Yeter, M. (2018.). *Do fiscal rules constrain fiscal policy? A metaregression-analysis*. *European Journal of Political Economy* 51(C), str. 69-92.
17. Holden, P. (2020.). *Irreconcilable tensions? The EU's development policy in an era of global illiberalism*. *Journal of Contemporary European Research* 16(2), str. 101-119.
18. Iara, A., & Wolff, G. (2014.). *Rules and risk in the Euro area*. *European Journal of Political Economy*, str. 222-236.
19. Ioannou, D., & Stracca, L. (2014.). *Have the euro area and EU governance worked? Just the facts*. *European Journal of Political Economy*, 34, str. 1-17.
20. Kesner-Škreb, M. (2007.). *Proračun Europske unije*. *Financijska teorija i praksa*, 31(2), str. 441-443.

21. Klitkou, A., & Plucinski, P. (2023.). *Calling energy inequalities into the transition agenda*. Energy Research and Social Science Volume 101, str. 103-144.
22. Kunovac, D., & Pavić, N. (2017.). *Može li uvođenje eura u Hrvatskoj smanjiti trošak zaduživanja?* . Pregledi HNB-a, Hrvatska narodna banka, Zagreb, str. 33-50.
23. Mundell, R. A. (Rujan 1961.). *A Theory of Optimum Currency Areas*. The American Economic Review, str. 657-665.
24. Perugini, C., & Pompei, F. (2015.). *Inequalities During and After Transition in Central and Eastern Europe* . Researchgate.
25. Reddit (2022). *GDP PPP per capita in Europe, 2022 IMF estimates*. Dostupno na: https://www.reddit.com/r/europe/comments/sdflbb/gdp_ppp_per_capita_in_europe_2022_imf_estimates/ (pristupljeno: 14.9.2023.)
26. Rohatinski, Ž. (12.. travanj 2010.). *Monetarna politika u vrijeme krize*. Govor. Opatija.
27. Svjetska banka (2022). *European Union GNI Per Capita 1972-2023*. Dostupno na: <https://www.macrotrends.net/countries/EUU/european-union/gni-per-capita> (pristupljeno: 14.9.2023.)
28. Šošić, V. (2012.). *Mjerenje dolarizacije u Hrvatskoj: magistarski rad*. Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet.
29. Von der Leyen, U. (2019.). *A Union that strives for more - My agenda for Europe*. Political guidelines for the next European Commission 2019-2024.
30. Wordwall (2023). *Lorenzova krivulja*. Dostupno na: <https://wordwall.net/hr/resource/719649/osnove-ekonomije-3/oe3-lorenzova-krivulja-ozna%C4%8Dite-osi-i> (pristupljeno: 14.9.2023.)

TABLICA SLIKA

Slika 1. Godišnje stope inflacije (%) u studenom 2022.	9
Slika 2. Prikaz predviđanja rasta realnog BDP-a europodručja	14
Slika 3. Prikaz rasta potrošnje energenata	15
Slika 4. Prikaz Medijan ekvivalentnog raspoloživog dohotka, (PPS po stanovniku).....	19
Slika 5. Prikaz Lorenzove krivulje.....	23
Slika 6. Prikaz kretanja BDP per capita	27
Slika 7. Prikaz kretanja bruto nacionalnog dohotka na razini Europske unije	31